

SERFŐZŐ LAJOS:

A KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJÁNAK
TEVÉKENYSÉGE A MUNKÁS KULTÚR- ÉS SPORTMOZGALOMBAN
(1925—1930)*

Bevezetés

A proletariátus osztállyá szerveződésének időszakában — ennek a folyamatnak természetes velejárójaként — támad és terjed a művelődés igénye a munkások között. Először természetesen az alapismeretek (írás, olvasás) megszerzésére törekedtek, amelyek tovább segíthették őket további kulturális, társadalmi és politikai ismeretek elsajátításához.

Ez a törekvésük bizonyos fokig találkozott a kapitalisták érdekeivel is, hiszen a kapitalizmus fejlődésével, a gépesítés korszakában szükségük volt értelmes, tanult munkásokra. Ezért elnézték, sőt támogatták a munkások ilyen irányú törekvéseit, természetesen csak addig a mértékig, amíg ez nekik hasznos volt. Látták ugyanis, hogy a tudás az osztályöntudat kialakításának egyik legjelentősebb fegyvere lehet. Az ifjúság tanulásának ellenőrzése, kézbentartása az egyházi és állami iskolák révén egyszerű volt. A burzsoázia azonban a felnőtt munkások művelődésének ellenőrzéséről sem mondott le. Közvetlenül, vagy közvetve befolyásolni igyekezett a munkás kultúregyesületek munkáját. Az öntudatos munkások viszont arra törekedtek, hogy a kultúrmozgalmat is az osztályharc szolgálatába állítsák. Kezdetől fogva folyt tehát a harc a munkás kultúrmozgalmon belül az „osztályfeletti”, a „politikamentes” kultúra jelszavát hangoztató burzsoá törekvés, és a harcos, osztálykultúra kialakítását célzó proletártörekvések között.

A nemzetközi munkásmozgalmában a kulturális egyesületek az első munkásszervezetek közé tartoztak. Pl. Svájcban már 1833-ban megalakult a német munkások önképző egyesülete, amely 1858-ra szövetséggé terebélyesedett. Magyarországon is az első munkásszervezetek egyike volt a Pestbudai Munkásképző Egyesület, amelyben később az I. Internacionálé tagjának, Farkas Károlynak kezébe került a vezetés.

Az 1870-es években Németországban, a többszólamú éneklés klaszszikus földjén, Bebel személyes kezdeményezésére megalakult az első

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

munkás-énekar. Ezzel kezdődött el tulajdonképpen a munkás kultúrmozgalom. A Bebel-féle kórus nyomán számos munkáskórus alakult szerte Európában. Rövidesen a német munkásmozgalommal amúgyis szoros kapcsolatban levő magyar munkások is követték a példát; megalakultak az első magyarországi munkásdalkarok. Ezek a munkáskórusok kezdetben a meglévő polgári dallam és forma átvételével új, osztályharcos szöveget énekeltek. A szövegre helyezték a hangsúlyt, a dalt csak segédeszköz volt, amely nagy tömeghez segített elvinni a szöveg mondanivalóját. Ez a gyakorlat általános volt. Nemcsak az énekkarok, hanem a szórakozásként, tüntetésen stb. éneklő munkások is szívesen énekeltek mű- vagy népdalra alkalmazott, legtöbbször maguk szerkesztette szöveget.

Ezt a közvetlen, agitatív jellegű éneklési módot éppen ezek az utóbbi alkalmak tartották fenn a munkások között. Maguk az énekkarok csakhamar elszakadtak a napi eseményektől, megmerevedtek, ragaszkodtak a kialakult hagyományos stílushoz, lényegében polgári színvonalon maradtak.

*

Ugyanebben az időben — a XIX. század második felében — megjelent az ipari munkásság mint téma, a polgári művészetben és irodalomban is.

Millet, Meunier, Zola, Hauptmann stb. ábrázolták nagy rokonszenvvel a „szegény embereket”. Természetesen mint polgárok nézték őket, és polgári közönségnek szánták műveiket. A munkásság azonban fel tudta használni munkáikat, amikor proletár alkotások híján ezekből igyekezett megismerni saját helyzetét. Ebben nagy segítségére lesz a munkásoknak a dalosok fellépése után kialakuló színjátszó mozgalom, amely műkedvelő színvonalon, csak itt-ott támogatva hivatásos színészekről, szintén jelentős munkát vállalt magára a munkások politikai és kulturális nevelése terén.

A századforduló után a radikális polgárságnak néhány mozgalma nagy vonzást gyakorolt a munkásokra. Ilyen volt az eszperantista, anti-alkoholista, természetbarát és a különösen fellendülő sportmozgalom. A munkásmozgalom vezetői belátták, hogy az említett polgári mozgalmaktól úgy lehet távoltartani a munkásokat, ha maga a munkásság is létrehozza a megfelelő munkásegységeket.

Igy alakultak meg Magyarországon is a 900-as évek első tizedében a munkás turista-, antialkoholista-, eszperantista- és sportegyesületek. Ezek az egyesületek kezdettől fogva nemcsak a szorosan vett célkitűzéseik érdekében fejtettek ki munkát, hanem az egyesületeken belül széleskörű kulturális élet is folyt.

Létrejöttünkkel nagyjából ki is alakult az a keret hazánkban, amelyben a munkásság kulturális élete folyt. A kultúregyesületeket, kultúrmegmozdulásokat természetesen a Szociáldemokrata Párt tartotta befolyása alatt. A befolyás megnyilvánult ideológiai, politikai és szervezeti téren egyaránt. Szervezeti befolyását arra használta fel a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetősége, hogy az egyesületek vezetését neki

megfelelő emberek kezébe juttassa. Ezek a vezetők voltak hivatva biztosítani a kultúrmozgalomban a revizionista ideológiát és a megalkuvó politikát. Ennyiben ki is merült a párt vezetőinek támogatása. A mozgalomban kevés fontosságot tulajdonítottak a kulturális életnek. Az egyesületek vezetésében csakhamar uralkodóvá vált a politikamentes irányzat. Csak az egyesület szorosan vett feladatának (az éneklésnek, sportolásnak) elvégzését tekintették feladatuknak, a politizálást, politikai vezetést már nem. Általánossá vált az a jelszó, hogy politizálásra megvan a párt és szakszervezet, a kultúregyesületeknek nem az a feladatuk. Pedig a kultúregyesületekben nagyon sok, a politikai mozgalom periferiáján élő munkás is volt, akiket éppen a kultúrmunkában való részvételük útján lehetett volna megnyerni a politikai mozgalomnak. Természetesen ez a kép, ha eléggé általános volt is, nem volt egyöntetű. Ahol öntudatosabb munkások és vezetők működtek egy-egy helyi kultúregyesületnél, ott élénk politikai élet folyt és a kulturális tevékenység is ennek szolgálatában állott. Politikailag tehát meglehetősen tarka képet mutatott a kultúrmozgalom.

Fokozta a követelményektől való elmaradást, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetősége nem foglalkozott a kultúrmozgalom elvi kérdéseivel sem. Nem volt világos és határozott kultúrpolitikája.

Megállapítható azonban, hogy amint az általános politikai irányzata gyakorlatilag nem ment tovább az általános választójog és egyéb polgári szabadságjogok követelésén, úgy kultúrpolitikájában megelégedett a polgári kultúra elsajátításának és művelésének követelményeivel.

A proletariátus számára természetesen szükséges és hasznos az emberiség kultúrájából a haladó vívmányok és termékek elsajátítása, azonban ez nem elegendő, különösen akkor, ha ez az elsajátítás az értékek kiválogatása nélkül, a proletariátus magasabbrendű kultúrája kialakításának szándéka nélkül történik. Enélkül a kultúrmozgalom, bár sokat tehet a munkásság műveltségi színvonalának emeléséért, a célt nem éri el. A magyar munkásmozgalomban ilyen viszonyok alakultak ki már a világháború előtt és megmaradtak a világháború alatt és után is.

A Tanácsköztársaság fennállásának rövid ideje alatt nem tudott lényegesen változtatni ezeken a viszonyokon. Az első magyar proletárdiktatúra kultúr szervei hatalmas munkát végeztek. Munkájuknak eredménye azonban elsősorban a kultúra mennyiségi terjesztésében mutatkozott (iskolázás, színházak és mozik látogatása, olcsó kiadványok stb.).

A rövid idő miatt — bár ehhez a munkához is hozzáfogtak — nyilvánvalóan nem érhettek el döntő fordulatot a minőség terén. (A színházak műsorpolitikája, egyes megjelent könyvek.) A Tanácsköztársaság leverése után — bár némi módosulásokkal — visszaálltak a régi állapotok.

A módosulások először is az egyesületek vezetőinek magatartásában jelentkeztek. A Szociáldemokrata Párt felső vezetése ebben az időben a Tanácsköztársaság elítélése, a kommunistákkal való éles szembe fordulás, a Horthy-rendszerbe való beépülés szándéka miatt még a világháború előtti pártvezetéshez viszonyítva is lényegesen jobbra tolódott és személy szerint is a legjobboldalibb egyénekből állt. Hasonló

folyamat figyelhető meg a kultúrmozgalom vezetésénél is. A kultúregyesületek vezetői igyekeztek még passzívabbá, még politikamentesebbé tenni az egyesületeket.

Másik jelentős változás, hogy ugyanekkor — hasonlóan a párt- és szakszervezeti mozgalomban lévő ellenzékhez — itt is kialakulóban volt az ellenzék a munkások között. Ez az ellenzéki mozgalom akkor kezdett rohamosan szélesedni, amikor a szakszervezetektől ellenzéki magatartásuk miatt kizárt munkások, valamint a párt- és szakszervezetekbe belépni nem akaró fiatalok nagy számban kapcsolódtak be a kultúregyesületek munkájába. Ez az ellenzék a 20-as évek első felében még szervezetlen volt.

Ugyanebben az időben sok, a kapitalizmusból, a kapitalista kultúrából a sorsdöntő események után végképp kiábrándult fiatal értelmiségi, művész, író, talajvesztetten kereste az új életmód, az új kultúra felé vezető utat. Egy részük a proletariátus felé fordul.

Ilyen körülmények között fogott hozzá a KIMP a 20-as évek közepén a kultúrmozgalom területén végzendő tervszerű, céltudatos munkájához.

A Kommunisták Magyarországi Pártja kulturális munkájának megindítása

A kapitalizmus stabilizálódásával a nemzetközi kommunista mozgalom előtt felmerült a kérdés: hogyan tovább. A Kommunista Internacionálé V. kongresszusa 1924-ben megadta a választ: a forradalom apályának időszaka az erőgyűjtés ideje. A pártoknak tanulniok kell a tapasztalatokból, szélesíteni kell tömegbefolyásukat, javítaniok kell munkamódszerüket. Egyszóval, a fiatal kommunista pártokat bolsevizálni kell.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának is ez a feladata. Ennek a célkitűzésnek a jegyében kezdődött meg itthon a párt újjászervezése, és hozta meg határozatait az I. Kongresszus 1925-ben.

A változatlanul megmaradt stratégiai irányvonal következtében a felkészülés nálunk is a proletárdiktatúra közvetlen megvalósítására irányult ugyan, de mivel nem az azonnali forradalomról, hanem egy későbbi időben bekövetkező forradalmi helyzetre való felkészülésről volt szó, ez az időszak igen jelentős eredményeket hozott. Főleg a legális és illegális munka összekapcsolása terén születtek meg ezek az eredmények.

Az MSZMP létrehozása és működése mellett ilyen vonatkozásban legjelentősebbek a kultúrmozgalomban elért eredmények.

Az MSZMP megalakulásával egyidőben gondolt arra a párt, hogy kulturális munkával is alátámassza az ellenzéki legális munkáspárt agitációjának sikerét. A párt vezetése részéről Poll Sándor foglalkozott ezzel a munkával.¹ A feladat kettős volt. Egyrészt új, szociáldemokra-

¹ Párttörténeti Intézet Archivuma. A. XI. 11/1926/6.

táktól eleve független kultúregyesületeket kellett létrehozni, másrészt be kellett hatolni a szociáldemokrata vezetés alatt álló régi kultúregyesületekbe is.

A szociáldemokratáktól független kulturális mozgalom formáját a szavalókórusokban találták meg. A szavalókórus új művészeti ág volt a munkásmozgalomban. A nemzetközi munkásmozgalomban is alig egy-két kísérlet volt még csak szavalókórusok alakítására. E téren tehát a szociáldemokrata befolyás nélkül lehetett kísérletezni. 1925-ben Tamás Aladár vezetésével megalakult a 100 % szavalókórus, amely kiindulópontja lett a rövid idő alatt kibontakozó hatalmas kórusmozgalomnak.

Ugyanakkor megindult a munka a kultúregyesületekben is a kialakulóban levő ellenzéki erők összefogására.

A kultúregyesületekben folyó többirányú tevékenység összefogására, egybehangolására, elvi és gyakorlati irányításának megteremtésére, a munka kiszélesítésére több kísérlet történt. Ide tartozott az MSZMP kulturális ügyeivel való foglalkozásra alakult háromtagú bizottság 1925 tavaszán. Majd az Új Föld mozgalom próbálkozott kísérleti jellegű előadásaival. Később ugyancsak Új Föld néven lapot is adtak ki Tamási Aladárék. E lap azonban szintén rövid életűnek bizonyult.²

E kísérletek után végleges megoldásnak szánták a 100 % c. lapot. A párt eleve nagy jelentőséget tulajdonított a folyóiratnak. Megjelenését alaposan előkészítették. A leendő főszerkesztő, Tamás Aladár, többször kint járt Bécsben a teendők megbeszélése végett. A lap első száma 1927. augusztus 15-én jelent meg.

A folyóirat művészeti és irodalmi kultúrszemléként indult, de jelentősége kezdettől fogva nagyobb volt. Megjelenésének idején az MSZMP munkája az üldözések miatt megszűnőben volt. Az illegális szervezet a sorozatos letartóztatások folytán szintén nehéz helyzetbe került. A lapra tehát nehéz feladat hárult a mozgalomban. Létrehozásánál cél volt az is, hogy ez a legálisan megjelenő lap a lehetőség szerint pótolja mind az illegális, mind a legális politikai munkában támadt hiányokat.³

A 100 % tehát jelentős munkát végzett a KMP általános elméleti és politikai nézeteinek terjesztése terén is, természetesen az akkori irányvonalnak megfelelően, elsősorban azonban a kultúrmozgalom szervezését és irányítását tekintette feladatának. Érdemei és sikerei itt mutatkoznak meg leginkább. Hogy a kultúrmozgalom baloldalának olyan jelentős sikerei voltak a 20-as évek végén, abban elvülhetetlen érdemei vannak a 100 %-nak, amely ilyen vonatkozásban szinte teljesen betöltötte a kollektív agitátor, propagandista és szervező hivatását. Több cikkében foglalkozva a kérdéssel, meghatározta a kultúrmozgalom helyét a munkásmozgalomban. „Sohasem csinálunk titkot abból, hogy nekünk nem az egyes kultúregyletek, sem az egyes kultúrtestületek nem jelentenek öncélt. Eszközei, csataterületei, harci eszközei a mun-

² Tamás Aladár: A 100 % előtt. Kortárs, 1958. augusztus.

³ Ugyanott.

kásság felszabadulási küzdelmének, a munkásság harcának a kapitalizmus ellen.”⁴ Ez korántsem volt ilyen egyértelmű a kultúrmozgalom tagjai előtt. A tagság ugyanis meglehetősen heterogén összetételű volt. A kommunista pártot követő ellenzékieken kívül nagy befolyásuk volt a szociáldemokrata vezetőknek és követőinek is. Voltak a KMP-t jobbvagy baloldalinak tartó frakciócskák. Sőt: olyan elemek is bekapcsolódtak a kultúrmunkába, akik még az SZDP és a szakszervezetek politikai munkájában való részvételt is soknak, veszélyesnek tartották. Ilyen körülmények között bázisuk volt a különböző szociáldemokrata és frakciós nézeteknek. Ezek a nézetek — nem véletlenül — több ponton találkoztak.

A jobboldali szociáldemokrata vezetők, különösen a kultúregyesületi vezetők, a kultúrmozgalom politikamentességét hirdették és ezt meg is akarták valósítani. Úgy vélekedtek, hogy a kultúregyesületekben nincs helye a politikának, — hiszen ezt az alapszabályok sem engedik meg. Politizálásra ott van a párt- és szakszervezeti mozgalom. Hozzájárultak még az apolitikussághoz a régi és az akkori német szociáldemokrata jobboldaltól átvett nézetek a kultúra osztályfelettségéről, semlegességéről. A kultúregyesületek célját valami — a szociáldemokrata elmélettel összefüggő — nevelési feladatban látták: „A gazdasági szükségszerűség parancsolóan írja elő a kollektív állam létesítését. A gazdasági adottság megvan. Az ámenet problémája: az ember. A mai ember nem éri el a tudás, az önfegyelmezetttség, a gondolkodás megszokottságának azt a fokát, hogy áttérhessen és át merjen térni az új termelési rendre. Új ember kell. És itt nyomul előtérbe a nevelés problémája.”⁵

A különböző „baloldali” csoportok szintén nem kevés problémát okoztak a kultúrmozgalomban. Megjelenésüket magyarázza a fasiszta terror. Ilyen nehéz körülmények között ugyanis a munkásmozgalom gyakran periferikus területre csúszik — mint erre is helyesen rámutat a 100 %.⁶ A forradalmi politikai harcok veszélyét vállalni nem akaró kispolgárok és intellektuelek itt élik ki, viszonylag veszélytelen területen, ellenzékiekedésüket. Szemben állanak a szociáldemokrata vezetéssel, de ugyanakkor élesen szembefordulnak a KMP politikai és a kultúregyesületeket forradalmasítani akaró törekvéseivel is.⁷ Lényegében ez az irányzat is a politikamentességhez jutott el és jobb időkre várván, valami elvont célú neveléssel akartak foglalkozni ők is.

Az illegális harc rendkívüli nehézségei, a kegyetlen üldözés miatt támadtak a KMP-n belül is bizonyos legális illúziók. Az illegális pártmunkát egyesek a legális szervekben végzett munkával akarták helyettesíteni. Igen erős volt ez az elképzelés éppen a kultúregyesületekkel kapcsolatban az ott elért sikerek láttán. A 100 % ezzel is szembeszállt.⁸

⁴ Gergely Sándor: 100 %, 1929/39. II. évf. 3. sz.

⁵ Sp. A szocializmus jövőjének problémája a nevelés problémája. Munkáskultúra. 1925. 5. sz.

⁶ Németh Lajos: Kultúra és politika. 100 %, 1927/28. 7. sz.

⁷ Tamás Aladás: Az álbaldal ellen. 100 %, 1929/30. 1. sz.

⁸ Tamás Aladár: A munkáskultúrszövetségért. 100 %, 1928/29. 7. sz.

Többfrontos harcban kellett tehát képviselnie a 100 %-nak a párt irányvonalát. Mivel a téves nézetek a politikamentesség kérdésében futottak össze, elvileg kellett tisztáznia a politika és kultúra viszonyát. Elválasztható-e a kultúra a politikától? — teszi fel a kérdést az egyik cikk.⁹ Semmiképpen sem — adja meg a választ —, mert a művelődés lehetősége elválaszthatatlan a munkaidőtől, a munkabértől, a munkaviszonyoktól. Ezek mintegy anyagi feltételei a kulturális élet folytatásának. A hosszú munkaidőtől, az embertelen körülményektől elgyötört, kevés keresetű munkásoknak ugyanis nincs lehetőségük, sem kedvük művelődni, kultúregyesületekbe járni. Ezeknek a feltételeknek a megteremtése és javítása pedig csak gazdasági és politikai harccal lehetséges.

Kultúrszervezetek — éppúgy, mint más munkásszervezetek — létének elengedhetetlen feltétele a szervezkedés szabadsága. Ennek kivívásáért és megőrzéséért pedig szintén állandó politikai harcot kell folytatni.

A kultúra tehát nem választható el a politikától. Ezt az alapigazságot igyekezett megértetni a kultúrmozgalom még öntudatlan tagjaival a 100 %. Azon túlmenően, hogy a lap harcos cikkeiben foglalkozott a politikai harc folytatásának szükségességével, a szerkesztőség, a terjesztőgárda, a 100 % szavalókórusa közvetlenül élőszóval is erre igyekezett rábírni a kultúrmozgalom résztvevőit.

Ebben az elméleti-gyakorlati politikai munkában a 100 % mozgalom a KMP akkori irányvonalát hirdette és igyekezett megvalósítani. Így hibái és erényei nem tértek el lényegesen a párt hibáitól és erényeitől. A maga területén szintén a második proletárdiktatúra közvetlen kivívására igyekezett felsorakoztatni a munkásokat. Ennek érdekében agitált írásain és szervezetein keresztül egyaránt a 100 % és köre. Mégpedig nemcsak a mozgalom tagjainak meggyőzését és politikai aktivitását akarta elérni, hanem azt is, hogy a kultúrmozgalom a maga sajátos eszközeivel szintén bekapcsolódjék a munkások széles tömegeinek megnyeréséért vívott harcba. A párt — és így a 100 % is — tehát nemcsak agitációs területnek, hanem agitációs eszköznek is tekintette a kultúrmozgalmat. Ezért volt kétszeresen is fontos az itt folyó munka.

A helytelen stratégiai irányból kifolyóan természetesen éppúgy, mint a párt munkájának egyéb területén, merültek fel politikai hibák. Mivel azonban az első kongresszus határozatainak a szellemében nem az azonnali forradalom, hanem a felkészülés, az erőgyűjtés, a tömegkapcsolatok szélesítése volt a cél, ezek a hibák itt is eltörpülnek az eredmények mellett. Különösen vonatkozik ez az 1929—30-ig terjedő időszakra.

A pártnak — főleg a 100 % révén — a kultúrmozgalomban elért jelentős sikerei méltán sorolhatók a korszak többi nagy eredménye — az MSZMP megalakítása, az SZDP-ben folyó és a szakszervezeti ellenzéki munka — mellé. A 100% azonban nemcsak elméleti és gyakorlati irányító centrum volt a kultúrmozgalomban, hanem fórum is. Helyt adott hasáb-

⁹ Németh Lajos: Kultúra és politika. 100 %. 1927/28. 7. sz.

jain a kialakulóban lévő pártos irodalomnak. A 100% eddig vázolt ténykedésének csak az elhallgatás volt a meg nem érdemelt sorsa, ebben az utóbbi minőségében azonban éles támadások érték a felszabadulás után. A támadások mélységesen elítélték a lap irodalmi és művészeti közleményeinek szektásságát és avantgardizmusát. Az ítélet sommás volt, teljes egészében elvetette ezeket a hagyományokat. Kialakult tehát az a helyzet, hogy míg a pártnak ebben az időben folytatott általános politikai harcát hibáival és erényeivel együtt, a maga bonyolultságában, nagyjából helyesen értékeltük és magyaráztuk, a 100% kulturális szerepére meglehetősen egyértelmű elítéléssel, vagy legalábbis viszolygással tekintettünk vissza. Holott a 100% kulturális munkája nem volt negatívabb, mint az általános politikai munka. Ezt igyekszik bizonyítani Réti László is.¹⁰ A rövid cikk persze nem biztosított elég lehetőséget az alapos és részletes értékelésre. Így elkövette ugyanazt a hibát, mint azok, akiket bírál: a szektásságot összekeverte a formabontó anarchizmussal, vagy legalábbis nem választotta el attól. A szektás stratégiai irányzat valóban közrejátszott abban, hogy a lap irodalmi rovatának tematikája leszűkült. Főleg a proletárdiktatúráért folyó osztályharcot közvetlenül propagáló legradikálisabb művek jelenthettek meg benne, akármilyen művészi szinten is írták meg azokat. A hagyományokból is csak a forradalmi alkotásokat vallották magukénak. Ez azonban azt is jelentette, hogy a haladó hagyományok és az akkori haladó irodalom egy részétől elhatárolták magukat.

Az avantgardizmus, bár bizonyos vonatkozásban a tömegektől való elszakadást jelent, nem ugyanaz, mint a politikai szektásság. Nem vezethető le egyszerűen a párt akkori stratégiai irányvonalából, hanem bővebb magyarázatot igényel. A magyarázatra már többen jelentős kísérletet tettek, elsősorban Révai József¹¹ és Király István.¹² Ezekből a magyarázatokból kiviláglik egyrészt az, hogy az akkori magyar proletárirodalom értékelése nem választható el a nemzetközi proletárirodalomtól, annak fejlődési sajátosságaitól, elért fejlődésfokától. Másrészt az is nyilvánvaló e tanulmányok helytálló értékelő munkája nyomán, hogy a proletárirodalom egy részének, főleg a költészetnek, szükség-szerűen át kellett vergődnie a különböző izmusok buktatóin, a dolgozókhöz nyíltan és világosan szóló szocialista realizmushoz vezető úton.

Milyen szerepet játszott ebben a 100%? A kor leghaladottabb hazai és nemzetközi proletárirodalmát tükrözte. Ahogy a proletárirodalom nemcsak a modernizmus útján fejlődött, úgy a 100% sem csak avantgardista műveket közölt. Egymás mellett jelentek meg a lapban Barta Sándor, Nagy Lajos, Gergely Sándor, Hidas Antal stb. realista igényű írásai, valamint Tamási Aladár, Erg Ágoston, Palasovszky Ödön avantgardista versei. Ugyanúgy a külföldi írók esetében is együtt szerepeltek Hasek, Ehrenburg, Vera Imber, E. E. Kisch, valamint Becker, Ernst Toller, Bruno Schönlink művei. Nemcsak a különböző stílus-

¹⁰ 100%. Népszabadság, 1957. aug. 15.

¹¹ József Attila költészetéről. Kortárs, 1958. június.

¹² A modernizmusról. A Magyar Tudományos Akadémia József Attila ülés-zakán elhangzott felszólalás. Kortárs, 1958. december.

irányzatot valló írók egymás mellett élése tűnik szembe a folyóiratban, hanem az is megfigyelhető, hogy folyamatosan háttérbe szorulnak a modernisták. Eben a vonatkozásban nem választható el a 100%-tól a *Forrás* c. irodalmi lap. A 100% ugyanis egyre inkább az általános politikai kérdéseket tekintette fő témájának, ugyanakkor viszont elég erős volt arra, hogy egyre szűkülő irodalmi rovatát külön folyóirattal helyettesítse. Így jelent meg a 100% körének támogatásával, a körhöz szorosan hozzátartozó Gereblyés László szerkesztésében a *Forrás*. Ebben a lapban méginkább háttérbe szorultak az izmusok követői és a harcos realista irodalom legjobb képviselői kaptak benne helyet. A Nagy Lajos legjobb írásai közé tartozó Razzia, Január, Lecke a folyóiratban, vagy ennek *Építők Könyvtára* c. sorozatában láttak napvilágot. Állandó munkatárs volt Illyés Gyula. Cikkeket írt a lapba Kodolányi János is, aki ekkor még ezt vallotta: „Egyetlen cél van csupán előttem: a proletariátus szolgálata a toll fegyverével...”¹³ Bekapcsolódott a *Forrás* körül kialakuló kör munkájába József Attila is, aki ekkorra már szintén megvívta harcát az izmusokkal.

Ennek a tisztulási folyamatnak nemcsak a nemzetközi proletárirodalomban végbemenő fejlődés volt az oka. Nagyban hozzájárult ehhez az itthoni avantgardisták között kitört harc is, amely éppen a 100% idejében és a 100% révén volt legélesebb. A polgári művészet tartalma és formái ellen lázadó, az apolitikusságot és a l'art pour l'art elvet tagadó avantgardisták egy részéről, köztük az avantgardizmus legkiemelkedőbb hazai vezetőjéről, Kassák Lajosról ugyanis kiderült, hogy politikai téren feladta a harcot. Így lényegében maga is az apolitikusság, a l'art pour l'art hívévé vált. A 100% igen élesen — néha túlzásoktól sem mentesen — szembeszállt ezzel a munkások forradalmiságára nagy veszélyt jelentő irányzattal.¹⁴ Ez a harc elsősorban politikai téren folyt, de hozzájárult az esztétikai nézetek tisztázásához is. Kassáknak nemcsak politikai nézeteivel, hanem írásainak tartalmával és formájával is kezdtek szembefordulni.¹⁵

A proletárirodalom fejlődésének, sajátosságainak az eddigiekben megkísérelt vázolásán túlmenően még van néhány ugyancsak fontos momentum, amely további magyarázatot ad arra, hogy miért jelentek meg formabontó versek a 100%-ban, különösen a folyóirat megjelenésének első időszakában.

Ezek közül igen lényeges az, hogy Magyarországon a sajtószabadságot, a szabad szellemet, a kommunista mozgalmat és gondolkodást könyörtelenül üldöző fasizmus volt hatalmon. Ez bizonyos fokig más megvilágításba helyezi a magyar avantgardizmust, mint pl. a nyugati országok hasonló törekvéseit. A nyugati demokráciákban ugyanis nyíltan, közérthető nyelven és formában el is lehetett volna mondani a for-

¹³ A *Forrás* olvasóihoz. *Forrás*, 1930. április.

¹⁴ Tamás A.: Az álbaldal ellen. 100%. 1929/30. III. évf. 1. sz. és Kassák: a „Szakember”. 100%. 1928/29. II. évf. 9—10. sz.

¹⁵ József Attila költészetének fejlődésében is jelentős a Kassákkal való szembefordulás. Révai i. m.

radalmi mondanivalót. Ebből a szempontból tehát — indokolatlanul rejtették az izmusok nehezen érthető burkába. Magyarországon viszont a költők erre a cenzúra miatt is kényszerültek. Ez ugyan mellékes a döntő okhoz viszonyítva, mégis figyelembe kell vennünk, amikor a magyar modernizmus forradalmi ágáról beszélünk.

Mindez nemcsak az egyes művekre vonatkozik, hanem a megjelenő folyóiratokra is. A 100 %^o esetében is tudatosan álcázni kellett a lap igazi jellegét. A hatóságok félrevezetése céljából egyezett bele a párt az extravagáns címbe, és ezért kellett — főleg eleinte — minél több avantgardista verset megjelentetni a lapban.¹⁶ Végül egy szubjektív, de el nem hanyagolható momentum a 100 %^o avantgardizmusának magyarázatára, hogy szerkesztői és írói fiatalok voltak. Nagy Lajos a félreérthetetlen rokonérés hangján írta róluk: „Nagyon érdekelt engem a társaság, mert csupa nyugodt, derűs fiatalemberből állott. Lelket öntöttek abba, aki középük került.”¹⁷ Nem tartoztak tehát az utat tévesztettek közé, de azért mint fiatalok, minden különösért, minden szokatlanért lelkesedtek.

A 100 %^o végeredményben mint irodalmi fórum sem volt a tömegektől elszakadt, csak az avatottak számára író avantgardista lapocska. Ha más nem is, megóvta ettől az a tény, hogy aktívan részt vett a politikai mozgalomban, hogy egyre szélesebb munkás és értelmiségi tömeggel való kapcsolatban.

A szavalókórusok

A 100 %^o mozgalomnak sem politikai, sem esztétikai értékelésétől nem választható el a szavalókórusok működése. A mozgalom a szavalókórusal indult el és az egyre terebélyesedő szavalókórus-mozgalmat a 100%^o később is szinte teljesen befolyása alatt tartotta.

A párt nem véletlenül választotta a szavalókórust a megindítandó kommunista kultúrmunka egyik fő formájának. Elsősorban azért, mert mint teljesen új művészeti ágnak, külföldön is alig akadt egy-két hasonló mása. Magyarországi előzménye Palasovszky Ödön, majd Simon Jolán szavalóművész nő kísérlete volt a húszas évek első felében.

Ezen a területen még nem érvényesült tehát a hagyományos, tehát szociáldemokrata vezetés alatt álló munkás kultúrszervezetek kötöttsége. Viszonylag szabadon folyhatott a tagtoborzás az új iránt fogékony, főleg fiatal munkások között. Meg lehetett valósítani a kórus adta keretben a kommunista nevelőmunkát is.

Természetesen nemcsak a fenti megfontolások alapján választották ezt a műfajt. Művészetiileg is megfelelőnek tartották. A polgári és kispolgári hagyományokkal, az elsekélyesedő szociáldemokrata kulturális étellel akartak szakítani. A szavalókórusokban az új, a kollektív művészet egyik fajtáját látták. „A szocialista kórus nem előad, hanem

¹⁶ Lásd erre vonatkozóan Tamás A.: A 100%^o előtt. Kortárs, 1958. augusztus.

¹⁷ Nagy Lajos: A menekülő ember. Bp. 1956. 356. old.

a közönség gondolatait fejezi ki szabatos művészi formában. Lerombolja a mesterségesen emelt válaszfalakat az előadó és a hallgató között, és mélységes szolidaritásának ad aktív kifejezést. Ennek a művészi előadásmódnak tökéletesítésében első helyen járnak a szavalókórusok. Akik az első szavalókórusokat megszervezték, nagyobb lépéssel vitték előre a szocialista kultúrát, mint előttük bárki más.¹⁹

A munkás-szavalókórusok tehát az avantgardista törekvésekkel párhuzamosan léptek fel. Sok formai elemet átvettek az avantgardista kórusoktól, egy lényeges pontban azonban eltértek a fiatal értelmiségieknek a formai elemek felforgatásában jelentkező, kissé anarchista lázongást kifejező szavalókórusaitól. Maga a hazai avantgardista kórusmozgalom kiemelkedő képviselője, Palasovszky Ödön számol be erről: „Ezek közül a kórusalakulatok közül néhányan bámulatos gyorsan befogadták mindazokat az eredményeket, amelyek az avangard színpadokon és a modern mozgás törekvések munkájából beszűrődtek. S azután a tiszta munkásideológia alapján mindezt továbbfejlesztették a maguk számára. Így terjedtek el az agitációs, vitázó munkáskórusok, a munkásindulók kórusai, a gépmunka motívumaiból táplálkozó kóruskompozíciók... Olykor rögtönzésjelleggel, vagy harcos szatírával, mely a vitába a közönséget is bevonja.”²⁰

A kommunisták éppen ezt a lehetőséget látták meg a szavalókórusokban, amikor hozzáfogtak az első munkás-szavalókórus megteremtéséhez. Jó agitációs eszköz megteremtését várták a szavalókórusoktól és ez a legfontosabb.

Ilyen tudatos megfontolások alapján indult meg tehát a 100% szavalókórus. „A szervezet egészen különálló, a Szociáldemokrata Párttal semmiféle kapcsolata nincs. Tagjainak egy része a Szociáldemokrata Pártból kizárt elemek, vágista emberek és kifejezetten kommunisták.” — írja egy rendőrségi jelentés 1929-ben.²¹ Első fellépésükkel egy csapásra meghódították a közönséget. A Zeneakadémián mutatkoztak be 1926 elején két Majakovszkij-verssel. Hatalmas sikerük volt.²²

A kórusok sikereinek, majd a 100% népszerűsítő munkájának hatására és a tömegek igényeinek nyomán rohamosan terjedt a kórusmozgalom. Egymás után alakultak meg az új szavalókórusok a különböző munkásszervezetek kereteiben. Először a kultúregyesületek baloldali elemei alakították meg kórusaikat. Így megkezdte működését az anti-alkoholisták, az eszperantisták és az MTE szavalókórusa. Nem vonták ki magukat a kórusok alakításából a Szociáldemokrata Párt és szakszervezetek sem. Az ellenzéki munkások kezdeményezésére sorra alakultak ezekben a szervezetekben is a kórusok. Kiemelkedik közülük a nyomdászok, a XV-ös pártszervezet, az óbudai, a pesterzsébeti és a kőbányai területi pártszervezetek kórusai.

¹⁹ Szalmás Piroska: Dalkórusok a munkáskultúra szolgálatában. Munkáskórus. 1933. I. évf. 2. sz.

²⁰ Palasovszky Ödön: Kórusok. Színház és film. 1930. I. sz.

²¹ P. I. A. VI. 17/1929/2.

²² Szalmás Piroska: A Szalmás-kórus. Krónikáskönyve. Bp. 1940.

Hiába hívta fel a felső hatóságok figyelmét az imént idézett rendőrségi jelentés a vidéki terjedés megakadályozására, vidéken is (Győr, Szolnok, Szarvas, Felsőgalla) megalakultak az első szavalókórusok.²³

A kórusok munkáját a 100 % körében és a különböző szervezetekben dolgozó kommunisták csaknem kizárólagosan irányították. Ha a szervezeti befolyásuk nem is volt meg minden kórusban, a politikai és kultúrpolitikai irányítást — főleg a 100 % révén — kezükben tartották.

A szerkesztőség a tárgykörhöz tartozó cikkeken kívül a 100 % könyvtár első kötetét is a szavalókórusok ügyének szentelte. A könyvecske nemcsak azért adott útbaigazítást a kórusoknak, hogy válogatást közölt a forradalmi kórusversekből, hanem azzal is, hogy megmagyarázta, milyen alkalmakkor milyen témákkal lépjen közönség elé a kórus: „A szolidaritás, az építés, a szabadság és a győzelem ünnepei. Megemlékezés a börtönben synylődőkről. Requiem halottaink fölött. A proletariátus külföldi előnyomulása.” — megannyi szavalókórus téma. Nem szabad azonban elhanyagolni a hétköznapi életet sem: „A gyár, a föld. A sztrájk. Az asszony. A gyermek. Éppígy a munkáskezek alatt formálódó tiszta anyagok: az acél, az üveg élete, a mai kor tempóját irányító energiák: a gőz, az elektromosság.” — mind méltó témái lehetnek a szavalókórusoknak. Mindezekon kívül reagálniuk kell a kórusoknak az aktuális eseményekre, satírikus módon is.

A szavalókórusoknak tehát a legszélesebb területen be kell kapcsolódnok a proletariátus hétköznapi és politikai életébe.²⁴ Ennek a fel fogásnak az alapján adták közre a javasolt műsorszámokat. A többi között a következő verseket találjuk a könyvben:

Hian-Szám (Hidas Antal): Rubintos rizs pereg.

Hans Kipper: Himnusz.

Erg Ágoston: Masinák harci éneke.

Ernst Toller: Requiem.

Majakovszkij: 150 millió.

Ady: Csák Máté földjén.

Rédei Géza: Gép-rit-mus-ban.

Petőfi: Kutya dala, Farkasok dala.

L. Tihanyi Ernő: Fekete és vörös.

Majakovszkij: Balra mars.

Palasovszky Ödön: A zri-kórus.

J. Becher: Vihar Sangháj fölött.

Vanzetti: Szabadság²⁵

²³ Lásd mindezekhez: PTI. A. VI/17/1929/2. A nyomdászok szavalókórusának öt éves munkája. *Munkáskórus*, 1933 márc. I. évf. 1. sz.

A szarvasi építőipari munkások szavalókórusa. *Munkáskultúra*, 1933. május. I. évf. 2. sz.

²⁴ Tamás Aladár: *Szavalókórusok*. Bp. 1928. 100 % könyvtár, 1. sz. Palasovszky Ödön bevezetője.

²⁵ Ugyanott.

Az idézett, kissé szürrealista stílusú bevezető, valamint a felsorolt versek ismét csak a 100% értékelésénél mondottakat támasztják alá. Szerzőtől és formától függetlenül azok a versek kerültek be ebbe a gyűjteménybe, amelyeknek politikai, forradalmi mondanivalójuk van. Az említett versek mind rendelkeztek ezzel a mondanivalóval. A kötetet szerkesztő Tamás Aladár előszava felhívta a kórusvezetők figyelmét a versek mondanivalójára és a kórusvezető kötelességévé tette, hogy azt minden egyes vers megtanulásánál tudatosítsa a kórusossal. A kórusvezetőnek „meg kell ismertetnie a kórusossal mindazokat a kulturális, társadalmi problémákat, és tényeket, amelyek végső fokon gyökere és éltető alapja minden előadandó műnek, amely a kórus elé kerül. Ki kell mutatnia az összefüggést is, ami a való élet és az előadásra kerülő művek között van...”²⁶

A versek megmagyarázását a kórusok politikai nevelésében egyik fő formának tekintették. Ehhez a nevelőmunkához be lehetőséget adtak Ady, Petőfi, Majakovszkij, Becker versei, de H. Kipper Himnusza is, amely forradalmi humanitású szeretetről beszél, vagy L. Tihanyi verse is, amely ezzel a sorral fejeződik be: „És vörös a milliók szenvedéséből születő forradalom!!!” Nem véletlen azonban, hogy politikai mondanivalójukat tekintve leggyengébbek a leginkább formalista költemények (Rédei és Palasovszky versei).

A kötet nagy segítséget nyújtott a gombamódra szaporodó kórusoknak. A javasolt versek adták minden kórus műsorának gerincét.

Érthető, hogy a kórusok olyan rohamosan meghódították a munkásközönséget, mert hatásuk lenyűgöző volt. Ebben kétségtelenül közrejátszottak a formai elemek is. A kórusok újszerűsége, a hangerő, egyenruhás, ökölbesorított kezű tömeg a színpadon stb. A hatás döntő tényezője azonban a versek politikai tartalma volt. Különös jelentőségük a szavalókórusoknak, hogy sokkal nyíltabban szólhattak, mint a politikai szónoklatok. A szociáldemokrata gyűlések jobboldali szónokainak megunt beszédeinél sokkal többet is mondtak, a tömegek pedig áhították a nyílt beszédet. Elsősorban ebből a szemszögből kell megítélnünk az előadott verseket és az előadói formát, nem művészi színvonaluk után. Kétségtelen, hogy a formalizmus veszélye állandóan kísértett a szavalókórusoknál. Ezt a veszélyt látták a kórusokat irányító kommunisták és igyekeztek is azt elkerülni. Így írnak a munkáskórusokról: „Mint része, aktív része osztályának, a munkásosztálynak, minden egyes megnyilvánulása csak ennek az osztálynak tipikus megnyilvánulása lehet... Ezért kell erősen agitatív jellegűnek lennie az előadandó szavalókórusok túlnyomó részének. A technikai megoldás, az előadás módja mindig az előadandó műtől függ... Semmiesetre sem szabad, hogy egy új l'art pour l'art ejtse hatalmába, de nem is szabad dilettantizmusba süllyednie, csak azért, mert a tömegszavalás hatásai aránylag könnyen elérhetők.”²⁷ A formalizmus elsősorban ott fenyegetett, ahol a demokratikus viszonyok, a kommunista pártok legalitása következtében a nyílt

²⁶ Ugyanott.

²⁷ Munkás szavalókórusok. Munkássport, 1929. szeptember.

tömegagitációnak számos más eszköze is megvolt, és a szavalókórus elsősorban művészi kísérletnek számított. Ebben az időszakban a munkásszavalókórusok nálunk főleg olyan agitációs eszköz szerepét játszották, amelyek igénybevételére az élet, a faszizmus körülményei kényszerítették a kommunistákat és más ellenzékiet. Később, amikor az SZDP vezetői igyekeztek kivonni a kórusokat, a kommunisták eszmei befolyása alól radikális politikai szereplésük miatt, e manőver egyik eszköze éppen az lett, hogy a kórusokat iparkodtak formalista irányba terelni. A húszas években a szavalókórusok a szociáldemokrata ellenőrzéstől szinte teljesen függetlenül működtek. Az SZDP jobboldali vezetése ugyanis eleinte nemigen törődött velük. Hamarosan kénytelenek voltak azonban felfigyelni rájuk. Ennek komoly oka is volt.

A munkások úgyszólván egyetlen kulturális megmozdulása sem zajlott le a szavalókórusok közreműködése nélkül. A kulturális és sportegyesületek valamennyi rendezvényén szerepeltek. Kiemelkedtek ezek közül az MTE kultúrestjei és matinéi, különösen az 1929 márciusában a városi színházban rendezett nagyhatású matiné. Ennek a műsornak a gerincét ugyancsak a szavalókórusok számai adták.²⁸ Felléptek a baloldali értelmiségiek kísérleti színpadain, az *Új Föld* estéken, különösen a *Cikk-cakk* estéken. A kísérleti műsorokban a legegységelműbb, legvilágosabb számok éppen a szavalókórusok számai voltak.²⁹ Rendeztek önálló esteket is különböző helyeken, pl. a Zeneakadémián.³⁰ Legszorosabb kapcsolatba kerültek a munkásokkal a kultúr szervezettek különböző munkásotthonaiban rendezett féllegális, vagy illegális kultúr megmozdulásain.³¹

A tömegek előtt elért sikereik természetesen felkeltették a jobboldali vezetők figyelmét. Annál is inkább, mert nemcsak az előadásokon való szereplésük volt feltűnő, hanem más vonatkozású politikai munkájukkal és magatartásukkal is bőven találkozhattak. Rájöttek arra is, hogy egy-egy szavalókórus legtöbbször egyben szeminárium is, ahol a kórus-tagok harcosszellemben történő nevelése folyik. A tüntetésekre is bekapcsolódtak a szavalókórusok. Az 1929-ben az SZDP tattersálinagygyűléséről hazatérő tömeget a szavalókórusok — élükön a 100%-kórossal — készítették hangos tüntetésre. A tömeg a kórusok irányításával az Internacionálét énekelte végig a Rákóczi úton.

1928-ban egyik hajókirándulásról hazatérőben a kommunistákkal telt váci börtön falai alatt három kórusból egyesített 120 főnyi kar dörögte Majakovszkij: Kézzubbonyosok c. költeményét.³²

Az ilyen és hasonló megnyilvánulások nemcsak a rendőrség figyelmét hívták fel a szavalókórusokra, hanem kivívták a jobboldali szociáldemokrata vezetők felháborodását és félelmét is.

²⁸ A Munkás Testedző Egylet ünnepélye. 100 %. 1928/29. II. évf. 6. sz.

²⁹ Gergely Sándor: Két cikk-cakk este. 100 %. 1927/28. I. évf. 7. sz.

³⁰ Tamás Aladár: Szavalókórusok. Bp. 1928. 100 %. Ktár 1. sz.

³¹ MTP Arch. A. VI. 17/1929/2.

³² Gereblyés L.: Tegnapi tüzek. Sportolók a szabadságért. Sportlap és Könyvkiadó. 1955.

A rendőrség egyébként már korábban felfigyelt a szavalókórusokra. 1929 elején összefoglaló jelentésben számolt be a belügyminisztériumnak a szavalókórusoknál tapasztalt jelenségekről.³³ A belügyminisztérium a jelentésre támaszkodva 1929. április 4-én utasítást küldött szét a törvényhatóságokhoz és a kerületi rendőrkapitányságokhoz. Ebben az utasításban hangsúlyozták, hogy a szolidaritás érzésének fejlesztése, a szocialista irodalom megismerése mellett „... ezek a szavalókórusok bizonyos mértékben kommunista jellegű tevékenységet fejtenek ki és tulajdonképpen titkos céljuk az ifjún munkások és munkásnők, valamint a leventeköteles korban lévő iparostanoncok és segédek lelkét az internacionalista eszméknek megnyerni.” Utasította tehát a hatóságokat, hogy a szavalókórusokat „... fokozott figyelemmel kell szemmel tartaniok.”³⁴

Az opportunist szociáldemokrata vezérkar látva a szavalókórusok harcoss politikai magatartását, radikalizáló hatását a munkásokra, valamint a rendőrség beavatkozási szándékát, úgy döntött, hogy intenzíven foglalkozni fog a szavalókórusokkal. Elhatározásuk méginkább megszilárdult, mikor meggyőződtek arról, hogy a többi munkás-kultúregyesület ellenzékének sikeres működése nem választható el a szavalókórusoktól és a színjátszó kísérletektől.

A kultúregyesületekben végzett kommunista munka

A kultúregyesületek és sportegyesületek nagyrészt a század elején alakultak. A régi mozgalomban fontos, vagy fontosnak vélt feladatok elvégzésére hozták létre őket. (Antialkoholisták, eszperantisták, természetbarátok, sportolók.) A húszas évek közepére meglehetősen ellanyhult, ellaposodott, elkispolgárisodott működésük. Az SZDP-ből és a szakszervezetekből megkezdődő kizárások után sok ellenzéki munkás lépett be ezekbe az egyesületekbe. Különösen jelentős a baloldali érzelmű és hajlamú, de a szociáldemokrata politikából kiábrándult nagyszámú fiatal jelenléte az egyesületekben. Elsősorban az ő megnyerésükre gondolt a KMP, amikor egyre fokozottabb gondot fordított a kulturális területen végzendő tevékenységre. 1925-től kezdve került sor erre az újfajta munkára. A KMP 1928-as plénumának első napirendjére készített és határozattá emelt beszámoló világosan összefoglalta az itt végzett munka célját és kiemelte a munka fontosságát. A kultúregyesületekben lévő munkásokról megállapította a határozat: „Ezt a tömeget politikailag kell aktivizálni, a kultúregyesületeket a kommunista párt egyik igen fontos területének kell tekinteni.

Ennek a tömegnek a politizálása azt jelenti, hogy állandó kiválogatással a legjobb munkáselemeket kell bevonnai a kommunista pártba, annak üzemi sejtjeibe. Ez azonban csak az elitre vonatkozik. Magát a széles tömeget más módon kell politizálnunk. Úgyis, hogy egyrészt be-
visszük a szociáldemokrata ellenzékbe. De hiba volna azt hinni, hogy

³³ PTI. Arch. A. VI. 17/1929/2.

³⁴ PTI. Arch. A. VI. 3/18.

ez a kultúregyletekben lévő munkástömeg politizálásának egyedüli formája. A szakszervezeti kommunista frakciók szimpatizáló perifériájának is meg lehet őket lazán szervezni, ez is egy fajtája (ha nem is a legmagasabbrendű) a politizálásnak. De legfőképpen arra kell törekedni, hogy az üzemekben, a kommunista üzemi sejtek közül mint szimpatizáló perifériát aktivizáljuk őket.

A politikai aktivizálás előfeltétele, hogy a kommunista frakciók magát a kultúregyleti speciális munkát is helyesen végezzék. Kultúregyleti akcióprogramot kell kidolgozni. Egységesíteni kell a különböző kultúregyesületekben folytatott kommunista munkát. Aktivizálni kell a kultúrszövetséget. Törekedni kell arra, hogy a nevelőmunka az egyesületekben kommunista monopólium legyen. De viszont hiba volna a kommunista munkát a nevelésre korlátozni. Magában az antialkahaólista, eszperantista stb. szervező munkában is részt kell venni. Reális feladatként kell kitűzni a kultúregyesületek meghódítását a kommunista pártnak. Ebben a munkában együtt kell működnie a kommunista ifjúsági szövetséggel.”³⁵

Ez a határozat már a meglévő gyakorlati munka tapasztalatain alapszik. Lényegében eddig is ezekért a célkitűzésekért dolgoztak többkevesebb sikerrel. A határozat után azonban a kommunisták és KIMSZ tagok még aktívabb és még tudatosabb tevékenysége következtében meggyorsult a folyamat és az ellenzék 1928—29-ben elérte sikereinek csúcspontját. A kultúregyesületek egynemű sajátossága elősegítette a munkát. Külön alapszabályokkal működtek, amelyet közvetlenül a belügyminiszter hagyott jóvá. Ez bizonyos szervezeti különállást, függetlenséget biztosított a Szociáldemokrata Párttal szemben. Az együttműködést persze ez nem zavarta, míg az egyesület élén élén megbízható vezetők álltak. Az SZDP nem is nagyon szólt bele ügyeikbe, megbízott a helyi vezetőkben. Ezt a körülményt az ellenzék ki tudta használni. Nehezítette viszont a harcot, hogy az egyesületek egymástól is függetlenek voltak, sőt gyakran fordultak elő köztük féltékenységek, surlódások.

A KMP a kultúregyesületek meghódításának — mint látni fogjuk irreális — jelszavát taktikailag a fentiek figyelembe vételével próbálta megvalósítani. A gyakorlati munkában arra törekedett, hogy egyrészt az egyesületeknek az SZDP-től való függetlenségét igyekezett erősíteni, másrészt megkísérelte közelebb hozni egymáshoz őket. Az egyesületek egymáshoz közelítésének tervét elősegítette, hogy 1928. január 29-én megalakult a 10 417 tagot számláló kultúrszövetkezetekből a Munkás-kultúrszövetség.

Bár a szövetség létrehozásában az ellenzék már közreműködött, nem tudott döntő befolyást gyakorolni annak jellegére. Hiányosságainak bírálatával azonban azonnal jelentkezett a 100%. Kifogásolta, hogy a harcok ifjúsági munkás nemzedék képviselője hiányzik, a szövetség nem adott ki programot, nem szállt szembe a nacionalista „kultúrfőlény” jelszóval.

³⁵ A KMP 1928-as plénumának anyagából. Párttörténeti Közlemények, 1958. aug., 134. old.

Veszélyes nézetek mutatkoztak ennél az új szervnél. Azt hirdették ugyanis, hogy adott viszonyok között a tanulás és művelődés a feladat, és ezzel lemondanak a politikai és világnézeti harcról, pedig a kultúr-szövetségnek feladatának kell tekinteni a politikai és világnézeti harcot is — írta a 100%. A kultúregyesületek és a kultúr-szövetség meghódít-ásáért megindult küzdelem ettől fogva egyik fontos része lett a munkások megnyeréséért, a jobboldali szociáldemokrácia ellen folytatott harcnak.

— * —

Az intenzívebben és szervezettebben folyó munka hatása gyorsan megmutatkozott az egyes kultúregyületekben. Elsősorban az AMSZ-ban, az eszperantistáknál, az MTE-ben figyelhető ez meg. Igen jelentős eredményeket értek el a Természetbarátok Turista Egyesületénél is. Legkevesbé a Dalosszövetségben mutatkozott meg az előretörés.

Az *Alkoholelleses Munkások Szövetsége* a század első évtizedében alakult. A húszas évekre nem túlságosan népszerű, szűk szervezetté vált. Maga az SZDP vezetősége sem vette komolyan célkitűzéseit. Pedig ezek a célkitűzések rendkívül hasznosak a munkásosztály számára. Az alkoholizmus ugyanis nyilvánvalóan káros hatással van a munkások egészségére, erkölcsi és politikai magatartására. Az alkohol könnyen elvonhatja a munkás figyelmét a társadalmi problémáktól. Az antialkoholista propaganda sok munkást megnyerhet az osztályharc számára, még többet megóvhat a zülléstől.

Ennek tudatában kezdték meg a munkát a kommunisták az egyesületekben. Ekkorra már a többi kultúregyesületekhez hasonlóan — az AMSZ-ban is megnőtt a létszám. Különösen sok ellenzéki hajlamú fiatal kapcsolódott be a szövetség munkájába. A plénum határozatának megfelelően a párt és a KIMSZ tagjai erőteljesen hangoztatni kezdték az alkoholelleses propaganda folytatását, mintegy életre keltették az egyesület régi nemes hagyományait. Rámutattak az alkoholizmus társadalmi okaira. Mivel összefüggés van a társadalmi helyzet és az alkoholizmus között — mondták — az alkoholizmus elleni harcot össze kell kapcsolni az osztálytársadalom elleni harccal.³⁶

Így igyekeztek a szűkebb célkitűzésekből kiindulva elvezetni az egyesület tagjait a politikai harcig. Azonban nem elégedtek meg ennyivel. Különböző politikai problémákról, napi politikai kérdésekről is tartottak előadásokat az egyesületben.³⁷ Ezeket a rendőrség félrevezetésére gyakran antialkoholista előadásoknak álcáznak.³⁸ Szavalókórusa is volt az egyesületnek ellenzéki irányítás alatt. Tehát a KMP plénuma határozatának szellemében a nevelőmunkát igyekeztek kivenni az egyesület jobboldali vezetőinek kezéből.

³⁶ Gergely Sándor: Munkáskultúra, Bp. 1930.

³⁷ A Népszava „Kulturális hírek” rovatában pl. ilyen előadásokat hirdet az AMSZ: 1928. szept. 12-én: A proletárművészetről. 1928. szept. 16-án: A mai Olaszország stb.

³⁸ Réti László: Sport- és kultúrkiállítás az ellenforradalom idején. Sportolók a szabadságért. Sport lap és Könyv Kiadó, 1955.

A kommunista munkások és ifjúmunkások ténykedése igen gyors és jelentős sikerekhez vezetett. Az ellenzék — ha nem is vált egységessé — rohamosan megerősödött és megszerveződött. Az egyesület vezetésében is jelentős tért hódított az ellenzék. Mindezt bizonyítja és lemérhetővé teszi az 1928 szeptemberében rendezett kiállítás, amelyet az AMSZ az eszperantistákkal és az MTE-vel együtt rendezett. Bár kulturális és sportkiállításnak számított, nem egyszerű „szakmai” propaganda volt a célja. A házfelügyelők szövetségének Wesselényi utcai helyiségében összegyűjtött és kiállított anyag széleskörű és nagyszabású volt. Megnyilvánult benne a legélesebb társadalomellenes és a szociáldemokrata bürokrácia elleni bíráló és háborúellenesség. Mindez a kiállított harcos politikumot sugárzó plakátokban, grafikákban, karikatúrákban és fényképekben jutott kifejezésre. A kiállítás tehát egyúttal mintegy munkás-képzőművészeti tárlat is volt. Nagy sikerük volt Dési-Huber István linoleummetszeteinek, különösen a munkásösszetartás erejét sugárzó *Felvonulás*-nak. Nagy Béla, Sugár Andor stb. művei szerepeltek még a kiállításon. De ott vannak a külföldi proletár művészek művei is. Käthe Kollwitz és Georg Grosz megdöbbentő háborúellenes plakátjai tetszettek meg különösen a közönségnek. Három plakát tartalmáról a rendőrség jóvoltából tudunk. A nem túlságosan szakszerű, de a politikai mondanivalót meglátó beszámoló szerint az első képen egy piros alak az utcán fut egy börtön és egy templom között. A börtönből lángok csapnak ki, a templom egy hegyen áll és a völgyből csendőrszuronyok és rendőrsisakok tűnnek fel. A címe: Segítsetek! (Feltehetően Vörös segély plakát lehetett.) A másik plakát hadbírószági tárgyalást ábrázolt. Egy német, egy osztrák-magyar katonatiszt és egy lelkész ültek az asztalnál. „A lelkésznek az orrára van bigyesztve a kereszt” — írta megbotránkozva a műkritikussá előlépett detektív.

A harmadik inkriminált kép egy akasztófát ábrázolt. Az akasztófán egy fiatal leány holtteste függött, amelyet éppen egy katonatiszt fényképezett. Az aláírás: „Barátságos arcot kérünk.” (Ez az utóbbi kettő tehát háborúellenes plakát lehetett.)

A detektívétől némileg eltért a 100% véleménye a kiállítás képzőművészeti részéről, a résztvevő művészekről: „Régen maguk mögött hagyták a formákon való rágódást, de az új proletárformák gazdagságát felhasználták a bőven ömlő proletár-tartalom kifejezésére.”

A plakátok és metszetek mondanivalóját jól kiegészítették a fényképek. Szívesen álldogált a közönség az előtt a fénykép előtt, amely az 1919. május 1-i, Andrásy úton rendezett futóversenyt ábrázolta. A másik fénykép alatt felirat: „A salgótarjáni bányászok küzdelme elbukik, mert nincs kitartás.” Közvetlenül mellette táncoló párt ábrázoló kép alatt ez állt: „A pártszervezet táncestélyt rendez.” Az osztályharcra felszólító jelszavak, feliratok tették még teljessé a kiállítást. A közönségnek nagyon tetszett az embernagyságú sörösüveg nyakát átölelő férfit ábrázoló közismert „Baksör” reklám, amelyet némileg módosítva függesztettek ki. „A mi kiállításunkon a sörösüvegnek keze volt, és

pénzt dugott az úriember zsebébe, akiben világosan fel lehetett ismerni Peyer Károlyt.” — emlékezik vissza a kiállítás egyik rendezője.³⁹

A kiállítást nyitvatartásának két napja alatt (szeptember 8 és 9) nagyszámú közönség tekintette meg. Különösen 9-én voltak sokan. A rendőrség azonban már nyolcadikán ellátogatott és az előbb ismertetett három képet levetette a falról. Ezt a tényt a rendezőség a képek helyére felfüggesztett, jól látható, pirosbetűs felírással hozta a látogatók tudomására. A rendőrség 9-én azt a feliratot is levetette. A rendezőség azonban ezután is módot talált arra, hogy megmutassa a munkásoknak a levetetett képeket.

A kiállítás nemcsak a rendőrség közbelépését vonta maga után, hanem az SZDP jobboldali vezetőinek felháborodását és brutális ellenakcióját is. Ez nemcsak egyéni sértődöttségük miatt történt, hanem mert ők is látták azt, amit a 100% a kiállítást értékelő cikkében írt: „A kiállítás egy lépés az egységes marxista munkás világnézet és az egységes munkás kultúrszövetség felé.”⁴⁰

A másik egyesület, amely a fordulópontot jelentő kiállítás rendezésében részt vállalt, az *eszperantisták egyesülete* volt.

Zamenhof a sok eredménytelen kísérlet után a XIX. század második felében végre olyan mesterséges nyelvet szerkesztett, amely a gyakorlatban is életképesnek bizonyult. Az eszperanto gyorsan terjedni kezdett. Elősegítette ezt, hogy egyes polgári radikálisok naív és illuzorikus elképzeléseikben fontos szerepet szántak ennek a nyelvnek (a testvériség megteremtése, világállam stb.). A munkások között is népszerűvé vált ez a nemzetközi érintkezést megkönnyítő műnyelv. Az internacionalizmus ápolásának eszközét látták benne.

Magyarországon 1913-ban alakult meg a több budapesti és vidéki csoportot összefogó *Magyar Eszperantista Munkások Egyesülete*. A mozgalom politikai jelentősége az 1920-as években nőtt meg. 1921-ben megalakult ugyanis Sennacieco Associo Tutmonda (SAT) néven a munkáeszperantisták internacionáléja. Ellentétben a legtöbb nemzetközi munkásszervezettel, a SAT egységes volt. Az internacionálék és a szakszervezetek egyaránt támogatták. Az irányítás, a világszervezet működése mindvégig baloldali jellegű volt. Szellemi vezetői közül ebben az időben kitűntek Romain Rolland, Henri Barbusse és Einstein.

A magyar szervezet is élénk kapcsolatban volt a Párizsban és Lipcsében székelő központokkal. A kapcsolat természetesen kölcsönös volt. A világszervezet baloldali jellegű lapjai nagy népszerűségnek örvendtek a magyar munkáeszperantisták között. A SAT La novo epoko című lapjának magyarországi terjesztését már 1924-ben betiltotta a rendőrség. Az egyesület és a mozgalom baloldaliságát látva, már a 20-as évek elején sok ellenzéki munkás lépett az eszperantisták soraiba. Az

³⁹ Ugyanott.

⁴⁰ Lásd a kiállításához: Rendőrségi jelentés a főkapitánynak. PTI Arch. A. VI. 20/10.

Gergely Sándor: Munkáskiállítás. — 100%. 1928/29. 2. évf. 1. sz.

Réti László: Sport- és kultúrkiállítás az ellenforradalom idején. Sportolók a szabadságért. 1955.

MSZMP-nak igen sok eszperantista tagja volt.⁴¹ Az egyesületnek a 20-as években történő gyors növekedésére jellemző, hogy míg 1924-ben 8—10 csoportja volt, 1926-ra a csoportok száma 18-ra nőtt. A taglétszám ekkor 1234 fő volt.⁴² A további létszámnövekedés itt is összefüggött a kommunista befolyás növekedésével. 1928-ban már 23 csoport működött és megnőtt az egyes csoportok taglétszáma is. A 23 csoport közül 7 budapesti, 6 Budapest környéki és — a mozgalom kiterjedtségére jellemzően — 10 vidéki csoport is volt.⁴³ A kommunisták itt is kiadták a jelszót: „... részt kell vennie a munkáseszperantistának az osztályharcos munkásmozgalom gazdasági, politikai és társadalmi harcaiban és másrészt: az eszperantó révén a nemzetközi nyelv iránt érdeklődő, öntudatlan dolgozókat meg kell tanítani helyesen látni.”⁴⁴

Megindult tehát a harc a „par esperanto” (eszperantóért) és a „per esperanto” (eszperantó által) irányzatok között. Azaz, ott ütköztek össze a nézetek, hogy az eszperantisták csak a nyelvet tanulják-e, hátat fordítván a politikai harcnak, vagy igenis politizáljanak az egyesületen belül, és a nyelvet is a politikai harc szolgálatába állítsák. A per esperanto irányzat egyre erősödött. Az I. sz. csoport teljesen az ellenzék befolyása alá került. Az egyesület vezetésébe is bekerültek kommunisták és ellenzékiek.⁴⁵ A megélénkülő életre jellemző a kulturális és nevelő munka fellendülése: „Tudomásomra jutott, hogy a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesületének tagjai forradalmi, kommunista verseket, énekeket és színdarabokat tanulnak be eszperantó nyelven és működésük során kommunista tanokkal is foglalkoznak.”⁴⁶ Sajátos lehetőségeik folytán kiterjedt nemzetközi kapcsolatuk volt. Levelezést folytattak moszkvai, párizsi, lipcsei, drezdai stb. eszperantistákkal. És természetesen a kommunisták terjesztették a tagok között a párt sajtótermékeit és röpiratait is.⁴⁷ Ilyen körülmények között azután érthető, hogy az eszperantisták ellenzéke szívesen részt vállalt az AMSZ-szal és TTE-vel közösen rendezett kiállítás megszervezésében.

A kiállítás harmadik rendezője, a *Munkás Torna Egylet* 1908-ban alakult meg Budapesten.

A XX. század elején a polgári sportmozgalom rendkívüli módon fellendült és nagy vonzóerőt gyakorolt a munkásfiatalokra is. Ennek ellensúlyozására szervezte meg a Szociáldemokrata Párt a munkás sportegyesületeket. Az MTE a 20-as években igen nagy jelentőségre tett

⁴¹ PTI Arch. A. VI/20/12. Rendőrségi jelentés.

⁴² Soós László: Az eszperantó mai állása. 100 %, 2. évf. 1. sz.

⁴³ A következő csoportok működtek: I. sz. Bp. VIII. ker. — II. sz. Bp. IX. ker. — III. sz. Képző. — IV. sz. Bp. VII. ker. — VII. sz. Szeged. — VIII. Újpest. — IX. Pesterzsébet. — X. sz. Kaposvár. — XI. sz. Szombathely. — XII. sz. Rákospalota. — XIII. sz. Pestújhely. — XIV. sz. Bp. VII. ker. (Magántisztviselők.) — XV. sz. Orosháza. — XVI. sz. Pécs. — XVII. sz. Miskolc. — XVIII. sz. Bp. VI. ker. — XIX. sz. Békéscsaba. — XX. sz. Békésgyula. — XXI. sz. Bp. X. ker. — XXII. sz. Tatabánya. — XXIII. Pilisvörösvár.

⁴⁴ Gergely Sándor i. m.

⁴⁵ PTI. Arch. A. VI. 20/6.

⁴⁶ A Belügymin. 9337/1928. VII. res. rendelete. PTI. Arch. A. VI. 20/8.

⁴⁷ PTI. Arch. A. VI. 20/8.

szert. Döntő feladata volt, hogy a rendszer által szervezett vagy támogatott ifjúsági mozgalmak (levente, cserkészlet, polgári sportegyesületek) militarista és nacionalista hatása alól kivonja a munkásifjúságot. Ezt a célt támogatva és tudatosítva kezdte meg munkáját a KMP ebben az egyesületben. Ettől kezdve az MTE-ben az ellenforradalmi rendszer idején, az egyesület fennállása végéig, szinte megszakítás nélkül működött kommunista sejt. A kommunisták legerősebb támogatójává, a legerősebb és legtekintélyesebb szakosztály, a tornaszakosztály vált. Ez a szakosztály szerkesztette a munkássportmozgalom lapját, a *Munkás sport*-ot, természetesen ellenzéki szellemben. A lap igen hasznos szerepet játszott a munkás sportolók nevelésében, de az egész munkás-kultúrmozgalmi ellenzék irányításában is.

A kommunisták a tornaszakosztályon kívül vezető szerepet játszottak az egyesületnek a nevelés szempontjából fontos kultúr-csoportjában is. Az 1928-ban fellendülő ellenzéki munka eredménye volt az év júl. 3-án, a lágymányosi BEAC-pályán rendezett szabadtéri munkás-sportünnepély. A magyar munkássportolók már jártak az 1925-ös bécsi, majd az 1927-es prágai munkásolimpiákon, részesei voltak a munkás-sportolók lenyűgöző hatású tömeggyakorlatainak. Magyarországon ilyen jellegű munkásmegmozdulás a Tanácsköztársaság leverése óta még nem volt. A rendőrség engedélyezte az utcai felvonulást a pályára, de csak mellékutcákon át. Így is sok lelkes nézője volt a felvonulóknak. A pálya nézőterén a nagyszámú munkás közönség várta őket. A közönség érzéseiről híven számol be a riporter: „Valamivel már el is múlhatott 3 óra, amikor megpillantottuk az első lobogót. Azután feltűnedezték a különböző munkássportolók zárt sorai, mindegyik élén zászlók. Ott vonultak el szemünk előtt büszkén és fegyelmezetten. Föléledhetett mindannyiunkban a gondolat: ime, ez a valódi fegyelem, ők csak a holnap seregei lehetnek.”⁴⁸ Azután megkezdődtek a változatos és nívós gyakorlatok és versenyszámok. Különösen tetszett a zászló- és kalapácsgyakorlat. A tiszta vörös zászlóval végzendő gyakorlatot nem engedélyezte a rendőrség, mondván, hogy az politikai tüntetésnek számítana. Fehér szalagból M betűket varrtak tehát a zászlócskákra és úgy mutatták be a gyakorlatot. A lobogó zászlóerdőben azonban így is a vörös szín dominált és dobogtatta meg a közönség szívét. A lendületes kalapácsgyakorlat a munkásság erejét szimbolizálta.⁵⁰ A felvonulás, a tömegekre gyakorolt hatás az ünnepélyt az év egyik legjelentősebb munkásmozgalmi eseményévé, az ellenzék nagy sikerévé avatta. Az ellenzék következő jelentős vállalkozása ezután a kultúr- és sportkiállítás sportvonatkozású anyagának összeállítása volt.

Bár a kiállítás megrendezésében nem vett részt, együtt működött már ekkor az előbbi egyesületek ellenzékeivel és hozzájuk hasonló folyamaton ment keresztül a *Természetbarátok Turista Egyesülete* is. Az egyesület, illetve annak központi csoportja 1910-ben alakult meg azzal

⁴⁸ 100 %. 1929/30. III. évf. 2. sz. Harc a munkáskultúráért.

⁴⁹ Cereblyés László: MTE-ünnepély a BEAC-pályán. 100 %. 1927/28. 9. sz.

⁵⁰ Uo. és Fehér Erzs: Ifjú szívvel. Sportolók a szabadságért. Sportlap és Könyv Kiadó, 1955.

a céllal, hogy az egész héten füstös, egészségtelen környezetben dolgozó munkásokat hét végén kivigye a szabadba. A központi csoport megalakulását követően számos munkás-turista csoport szerveződött. A 20-as években működtek csoportok Budapesten a különböző szakszervezetekben (magántisztviselők, vasasok, nyomdászok, könyvkötők, bőrösök) és területen (II. ker., III. ker., VII. ker.).

Pest környékén, Újpesten, Rákospalotán, Kispesten, Csepelen, vidéken pedig Miskolcon, Pécsen, Sopronban, Székesfehérváron, Egerben voltak helyi csoportok. Ekkorra már jól kiépített menedékház hálózat várta a túrázó munkásokat. A TTE bizonyos fokig különleges helyet foglalt el a kultúr- és sportegyesületek között a kommunista mozgalom szempontjából. A hegyek és erdők közé legkevésbé ért el a városban annyira veszélyes rendőrség keze. Politikai nevelőmunkára, konspirációs célokra nagyszerűen fel lehetett használni a túrákat. Többek között ezért is fordult fokozottan a kommunisták figyelmé a TTE-ben végzett munka felé. Itt is jól összekapcsolták az egyesület érdekeiért folyó harcot a politikai munkával. Követelték pl. az egyre szaporodó „tilos területek” felszabadítását a turisták számára, ugyanakkor azt is hangoztatták, hogy az egyesületben folyó oktatás nem merülhet ki a csillagászat, térképjelek stb. tanulmányozásában, hanem politikai kérdésekkel is foglalkoznia kell. „...munkásturistának lenni is kettős munkásmozgalmi feladatot jelent: harcos tagjává lenni a politikai és gazdasági küzdelemnek és ugyanakkor munkát vállalni a másik harcos területen — az osztályharcos felvilágosítás frontszakaszán.”⁵¹

Az ellenzék csakhamar jelentős befolyásra tett szert a központi csoportnál. Teljesen az ellenzék vezetése alá került a VII. kerületi csoport és a magántisztviselői csoport, de voltak ellenzéki munkások a többi csoportnál is. A magántisztviselők csoportját Stromfeld Aurél vezette, aki számos előadást tartott a kiránduló munkásoknak. A túrákon szervezte meg és gyakorlatoztatta az R gárdát is, amely haláláig az ő vezetése mellett, az ő intenciói szerint osztályharcos szellemben működött.⁵²

Az énekkarok tekinthetnének vissza legnagyobb múltra a munkáskultúrmozgalom történetében. Már a XIX. sz. végén voltak magyar munkáskórusok. (*Nyomdászdalkör* 1886, *Budapesti Általános Munkásdalgylet* 1891.) A meglévő dalgyletek 1907-ben már megalakították országos szervezetüket, a *Munkás Dalszövetséget*. Az énekkaroknak voltak tehát legbegyökerezettebb hagyományaik. Szövetségeik önállóságára féltékenyen vigyáztak. Konzervativizmusukra jellemző művészeti irányvonaluk is. Elzárkóztak minden modern törekvéstől. Igazi kórusnak csak a férfikart tartották, a vegyeskarokat lenézték. Az ún. „liederfafel” stílus uralkodott közöttük. Lapjuk, a *Munkások Dal- és Zeneközlönye* talán a legmaradibb munkáslap volt. A vezetőség és a lap a politikától teljesen elzárkózott, mondván, hogy politizálásra ott van a párt

⁵¹ Gergely Sándor: i. m.

⁵² Szaton Rezsóné: Stromfeld Aurél, a turista. Sportolók a szabadságért. Sportlap és Könyv Kiadó, 1955.

Nagy Kálmán: Stromfeld Aurél, Bp. 1952.

és szakszervezet és ezek sajtója.⁵³ Tiszteletre méltó volt a Szövetség szeretete a klasszikusok iránt, de jogos volt a 100 % felháborodása, amikor a *Munkások Dal- és Zeneközlönyének* 1928. októberi számában olyan cikk jelent meg, amely bírálta a régi énekkarokat, mert előadásukban az agitatív szöveg volt a döntő.⁵⁴

A dalosmozgalom szerepe mégis igen jelentős ebben az időben is. Azzá tette már a benne résztvevő munkások száma is. 1927-re 68 kórus volt tagja a Szövetségnek. Megmozdulásaik közül különösen kiemelkedtek a kétévenként rendezett demonstratív hatású országos találkozói. Először 1926-ban Szegeden rendeztek ilyen találkozót. A sikeren felbuzdulva 1927-ben Pestre terveztek nemzetközi dalosversenyt, ezt azonban a rendőrség nem engedélyezte.

A vidéki országos találkozók azonban megismétlődtek 1928-ban Debrecenben, majd 1930-ban Győrben. A rendőrség nem jó szemmel nézte ezeket a nagy munkásmozgulusoknak számító találkozókat, amelyeknek — különösen a későbbiekben — nagy politikai jelentőségük is volt.⁵⁵

Az ellenzéknek tehát rendkívül nehéz volt behatolnia a dalos mozgalomba. A Dalosszövetségen kívül működő kórusok jelentettek számukra elsősorban bázist. Ezek közül igen jelentős volt a húszas évek végén Szabó Ferenc kislétszámú népdalkórosa, amely 1936-ig működött és főleg magyar, román, orosz, ausztrál stb. népdalokat, valamint magyar és német munkásmozgalmi dalokat adott elő.

Befolyása volt az ellenzéknek az AMSZ-ban és az MTE-ben alakult énekkarokra is.⁵⁶ Elsősorban ezek a kórusok terjesztették el az új harcos, munkásmozgalmi dalokat, amelyeket azután szívesen énekeltek a munkások összejöveteleiken, túráikon.⁵⁷ De a Dalosszövetség vezetőségének véleménye ellenére a tag-kórusok műsorában is szerepeltek népszerűvé vált munkásdalok.⁵⁸

A nehézség ellenére 1928-ra a Dalosszövetségben is szóhoz jutott az ellenzék. Az év egyik választmányi ülésén már egyes választmányi tagok is követelték a merev elzárkózás megszüntetését, hangoztatták a politizálás fontosságát.⁵⁹

*

Körülbelül ilyen helyzetben volt a munkás kultúrmozgalom az emlekezetes AMSZ kiállítás idején. A kiállítás fordulóponttá vált az ellenzéki mozgalom fejlődésének és az egész kultúrmozgalomnak történetében. A kiállításnak a három egyesület által történt közös megrendezése

⁵³ Gergely Sándor: Daltárs, hová mégy? 100 %. 1928/29. II. évf. 3. sz.

⁵⁴ Ugyanott.

⁵⁵ PTI. Arch. MMDSZ. 1. A Műv. Biz. jegyzőkönyvei. Szentgyörgyi Árpád összefoglaló jelentése.

⁵⁶ Szalmás Piroska: A szavalókórus krónikáskönyve. Bp. 1940.

⁵⁷ Ebben az időben vált ismertté több, máig is ismert mozgalmi dal. Pl. a Bukócska, Varsovianka, Geyer Flórián dala, KIMSZ-induló, Elől járunk a harcban stb. stb. Magyarországi munkásdalok, Zeneműkiadó, 1955.

⁵⁸ Pl. Munkásdal, Zászlóbontás, Ne ölj stb. Ugyanott.

⁵⁹ Gergely Sándor: Daltárs, hová mégy? 100 %. 1928/29. II. évf. 3. sz.

bizonyítja, hogy az ellenzék megteremtette az együttes, harcos fellépést a különböző egyesületek között. Az egység meglétét bizonyítja a kiállítás után megnyilvánuló üldözés elleni közös fellépés is. A TTE, az AMSZ, az EME és a MDSZ baloldala közös röpiratban hívta fel a figyelmet az ellenzék ellen megindult támadásra és az összefogás, az egységes harc szükségességét hangoztatta.⁶⁰ Erre az együttes fellépésre nagy szükség volt a támadás idején, mely két irányból indult meg a kultúrbaloldal ellen.

Mint láttuk, a rendőrség — mint minden kommunista-gyanús megnyilvánulást — árgus szemmel figyelte a kultúrbaloldal ténykedését is. A szavalókórusoktól az eszperantistákig, csaknem minden egyesület szemmeltartására külön rendelkezésekben intézkedett a belügyminisztérium. Közbelépett az AMSZ-kiállításon, és utána számos intézkedést foganatosított kultúregyesületi ellenzék ellen. Ezek között az első az AMSZ felfüggesztése volt.⁶¹

1928 folyamán a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői is kezdtek felfigyelni az ellenzék tevékenységére. A kiállítás után a legközönségesebb bosszú számba menő akciót indították a kultúrellenzék ellen. A hajszá Peyer Károlynak a Szakszervezeti Értesítőben megjelent *Teremtsünk rendet* c. cikkével indult.⁶²

⁶⁰ Kézdi Lajos: *Harc a munkáskultúráért*. 100 %, 1929/30. III. évf. 3. sz.

⁶¹ Jellemző a rendőrség buzgóságára, hogy a kiállítás után a lapszerkesztésekben és könyvkereskedésekben folytatta kutatását az esetleg még Magyarországon fellelhető G. Grosz metszetek és festmények után. *Népszava*, 1928. szept. 23. Megmozdult a rendőrségi apparátus.

⁶² A jobboldali szociáldemokratákra és magára Peyerre annyira jellemző cikkben a többi között a következőket olvashatjuk:

„A szervezett munkásság nem azért építette föl a maga párt- és szakszervezeteit, nem azért támogatja erkölcsileg és anyagilag a különböző kultúrszervezeteket, hogy azok akár melegágyai, akár lerakodóhelyei legyenek oly eszméknek, amelyeket a magyar proletariátus már egyszer a saját testén gyakorlatilag kipróbált és amelyről meggyőződhetett, hogy demagógiánál egyebet nem tud.”

„Azok a jelenségek, amelyeket láttunk egyes kultúrszervezeteknél, láttuk a legutóbbi tattersalli népgyűlésnél, arra készítet mindenkit, nem mintha ezeknek a dolgoknak különösen nagyobb fontosságot tulajdonítanánk, hogy a dologgal foglalkozunk...”

„A magyar munkásosztály a bolsevista kalandért sokkal nagyobb áldozatot hozott, semhogy ezeket a törekvéseket lekicsinyelve haladjon el mellette.”

„Az egész munkásosztály elnyomását úgy gazdasági, mint politikai téren a bolsevista kaland tette lehetővé.”

„Nem szabad az eseményeket lebecsülni, de nem szabad gyöngeséget sem mutatni akkor, amikor a rosszindulatú demagógia kézenfekvő. Tízévi keserves küzdelem, tízévi keserves munka eredményeire tekinthetünk vissza, amely idő alatt egyedül álltunk szembe az ellenforradalmi terrorttal és úgy a párt, mint a szakszervezetek kiállták a legerőteljesebb támadásokat. Most sem szabad gyöngeséget mutani, hanem ha kell, meg kell tisztítani sorainkat, mielőtt a demagógia nagyobb károkat okoz.”

„Senkinek sem volt szüksége arra, hogy dugva terjesztett röpiratokból, vagy »100 százalékos« alapon szerezzék meg azt a tudást, amire szüksége lesz.”

Foglalkozni kell a fiatalokkal: „Ez a nevelés azonban legyen olyan, hogy a fiatalság ismerje meg a munkásmozgalom céljait és törekvéseit, tanuljon és bírálatát tegye el arra az időre, amidőn a munkásság bizalmából akár a párt, akár a szakszervezetben vezető tisztséget tölt be.”

Szakszervezeti Értesítő; 1928. okt. Peyer Károly: *Teremtsünk rendet*.

Először ugyan a rendőrség beavatkozása miatt éles cikket ígértek a Népszavában, de amikor megtudták, hogy mi is volt azon a kiállítás, ők is az AMSZ ellen fordultak. Kiderült ugyanis, hogy még az egyesület titkára és több vezetőségi tag is egyetértett a jobboldali szociáldemokrata vezetőséget bíráló anyag kifüggesztésével. A titkárt és társait azonnal, még szeptemberben kizárták a pártból. A kizárási határozat természetesen óriási felháborodást keltett nemcsak a kultúrmozgalomban, hanem az egész szervezett munkásság között. A párt- és szakszervezeti ellenzék dr. Madzsar József vezetésével felhívást intézett a szakszervezetekhez, hogy ítélik el a pártvezetőség magatartását.⁶³

Fokozta a zavart és az elégedetlenséget, hogy dr. Kis Jenő is ezekben a napokban jelentette meg a *Vissza tömegekhez* c. röpiratát.⁶⁴

A jobboldali vezetés azonban következetes maradt. Elszánta magát a „rendteremtésre”. Láttá, hogy a „bajok” főleg a fiatalokkal vannak. Intenzívebben kezdett foglalkozni tehát az ifjómunkások problémáival. Már az 1928-as kongresszuson felmerült ez a kérdés, de különösen az 1929-es országos pártgyűlésen hoztak döntő határozatokat az ifjómunkás mozgalomról. Elhatározták, hogy a pártszervezeteken belül ifjúsági csoportokat alakítanak. Mónus nyíltan meg is mondta, hogy ez a kommunista befolyás megakadályozására szükséges.⁶⁵ Ennek a határozatnak a nyomán fejlődött ki azután az OIB vezetése alatt működő ifjúsági mozgalom.

Nemcsak ilyen általános védekező jellegű határozatok születtek azonban, hanem minden egyes kultúregyesület ellenzékével szemben konkrét intézkedéseket is hoztak. Az intézkedések meghozatalában természetesen közrejátszott a rendőrség fokozódó üldözésétől való félelem is. A rendőri üldözés, a szervezetek megvédésének jelszava azonban legtöbbször csak ürügy volt. Az ellenzékkel szembeni eljárásnak a döntő oka annak szervezett előretörése, a szociáldemokrata vezetést és befolyást fenyegető ereje.⁶⁶ Látszik ez abból is, hogy a rendőrség eljárását többnyire megelőzte a szociáldemokrata vezetés megtorló fellépése.

Ez a meginduló támadás nem hozott azonnali, az SZDP szempontjából hasznos eredményeket. Az ellenzék nagy tömegek rokonszenvétől kísért ellenállása megakadályozta ezt. A következmény a szervezeteken belüli egyre élesebb és egyre inkább elfajuló harc lett. Legkevésbé volt eredményes a szavalókórusok elleni támadás. Mivel ebben a mozgalomban a jobboldaliaknak nem volt szervezett befolyásuk, megkísérelték megteremtteni azt. Létrehozták az úgynevezett kórus központot. A párt- és szakszervezetekben, valamint a területeken működő kórusokat kötelezték arra, hogy vessék alá magukat ennek a szervnek. Maga a kórusközpont pedig az SZDP Pajor Rudolf vezette kulturális bizottságának volt közvetlenül alárendelve. A központ meg is kezdte ellenőrző tevékenységét. Cenzúrázta az előadandó műsorszámokat. Új szavaló-

⁶³ Rendőrs. főkapitány jelentése a belügyminiszterhez. 1928. szept. 18. PTI Arch. A XVII. 1/1929/19.

⁶⁴ Ugyanott.

⁶⁵ Előre, harcra ifjómunkás. Bp. 1954. 209. old.

⁶⁶ Harcolni vagy meghátrálni. 100 %. 1928/29. 9—10. sz.

kórust csak ennek a szervnek az engedélyével lehetett létrehozni. Az eszmei befolyás növelésére megindították a *Munkáskórus* c. lapot, amely megpróbálta a kórusokat formalista irányba terelni, apolitikussá nevelni.⁶⁷ Mindezek a jobboldali törekvések a szavalókórusoknál meglehetősen kevés eredményt hoztak.

A legsúlyosabb csapás az AMSZ-ot érte a kiállítás után. Rövidesen megjelent a *Népszavában* a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács vezetőségeinek közös határozata: „A pártvezetőség és a Szakszervezeti Tanács vezetősége az Alkoholelles Munkásszövetségnek a párt-és szakmozgalom ellen irányuló működése dolgában, az ügy beható vizsgálata után, a következő egyhangú határozatot hozta: Az Alkoholelles Munkásszövetség az utóbbi hónapokban alkoholelles propaganda címén olyan meg nem engedhető magatartást tanúsított a párttal és a szakszervezetekkel szemben, amelyet a munkásmozgalom fórumai tűrhetetlennek, meg nem engedhetőnek minősítettek. Ezért a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács vezetősége egyhangú határozatában mondotta ki, hogy az Alkoholelles Munkásszövetséggel megszakít minden érintkezést és megtagad vele minden közösséget. A párt és a Szakszervezeti Tanács együttesen a maga hatáskörében megteremti a komoly és erőteljes antialkoholista propagandát.

Ennek a határozatnak az alapján a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács felszólítja a szakszervezeteket és a pártszervezeteket, hogy az Alkoholelles Munkásszövetséggel mindennemű kapcsolatot és érintkezést szüntessenek meg.”⁶⁸ Az azonnali kizárások és a határozat azonban az ellenkező hatást érték el, mint amire a szociáldemokrata jobboldal számított. Az ellenzék összekovácsolódott és mindvégig egységesen kitartott. Önkormányzatának felfüggesztése után hatósági biztos állt az egyesület élén. Ezt az állapotot a hatóság addig szándékozott fenntartani, míg a közgyűlés új vezetőséget nem választ. A közgyűlés összehívását húzták-halasztották. Hat hónap után, 1929 márciusában egyik választmányi ülésen végre napirendre tűzték a vezetőség újjaválasztásának kérdését. A jobboldal egységes vezetőség megválasztását indítványozta. A balszárny ebbe belegyezett. A kismélt elnök, Kéthly Anna, azonban kijelentette, hogy 9 javasolt személlyel nem hajlandó együtt dolgozni. Az elnökséget csak akkor vállalja el, ha vezetőséget csupa jobboldaliakból állítják össze. Ebbe az ellenzék természetesen nem egyezett bele. Ettől kezdve a választmányt sem hívták össze.⁶⁹ 1930 júniusában közgyűlést tartottak, ahol még egyszer megkísérelték a jobboldal akaratának keresztülvitelét. Az ellenzék azonban ezt megghiúsította. A közgyűlés botrányba fulladt. Ezzel lényegében meg is szűnt az Antialkoholista Munkások Szövetsége.⁷⁰

⁶⁷ Csont Ferenc: Néhány szó a munkáskórus mozgalomról. Új Harcos, 1933. május.

⁶⁸ Népszava, 1928. szept. 30. Pártügyek rovat.

⁶⁹ Kézdi Lajos: A munkás kultúregyletek fordulóponton. 100 %. 1929/30. III. évf. 6. sz. és

Segít a hatósági biztos és Kéthly Anna a garancia. Proletársport, 1930. jan.

⁷⁰ Népszava, 1930. jún. 21. Egy botrányt okozó csoport.

Az eszperantistáknál az egyik csoport kultúrestjén robbant ki a harc a kiállítás után, 1928. szeptember 30-án. A kultúresten megjelent az AMSZ titkára és felolvasta a kizárásukról szóló és a Népszavában megjelent határozatot. A hallgatóság nagy felháborodással vette tudomásul a hallottakat. Az esten jelen volt az eszperantisták elnöke is, aki védelmébe akarta venni a határozatot, de nem engedték szóhoz jutni. Ettől kezdve minden csoportnál megindult a vita. Az ellenzék körlevélben eljuttatta követeléseit a csoportokhoz. Az összefüggő programot alkotó követelések közül a legfontosabbak a szélesebb egyesületi demokrácia megvalósítására, a jobboldali vezetés befolyásának korlátozására irányultak. Követelték, hogy a csoportoknak nagyobb jogkörök legyen, a közgyűlésen a vezetőségi tagok ne szavazhassanak, csak a választott küldötteknek legyen szavazati joguk. Az egyesület lapját pedig háromtagú választott szerkesztőbizottság szerkessze, ne a vezetőség. A vezetőség ellenezte mindezt, sőt szűkíteni akarta a csoportok jogkörét.⁷¹

A problémák megoldására közgyűlést hívtak össze. Az 1929. december 9-én összeülő közgyűlésen, mivel a csoportoknál a vita lényegében lezajlott, minden további vita nélkül szavaztak a fenti kérdésekben. Az 51 küldött közül 27 fővárosi, 10 környéki és 14 vidéki volt. Az ellenzék 25 szavazattal rendelkezett. A 16 tagú vezetőség nagyobb részének szavazataival alakult ki a 60—40 százalékos arány, minden szavazásra kerülő kérdésben a jobboldal javára. Ez az ellenzék jelentős előretörése volt. Az előző évben lezajlott közgyűlésen még csak a szavazatok negyedrészt tudta megszerezni az ellenzék. A növekedésben közrejátszott az is, hogy a vidéki küldöttek egy része is az ellenzékkel szavazott.⁷²

A közgyűlésen föllépett egy centrum is, amely békíteni akarta az ellentéteket, ugyanakkor hangoztatta a politizálás szükségességét az egyesületen belül. A jobboldali főlény nyomására elfogadott határozat mégis leszögezte: „A MEME dec. 9-én tartott rendkívüli közgyűlése, utalva azokra a támadásokra, amelyek az utóbbi időben a parlamentben és a parlamenten kívül és a napi sajtó egy részében az eszperantót érték, megállapítja, hogy az egyesület politikával nem foglalkozik és nem foglalkozott és alapszabályai szerint a munkások között az eszperantó nyelvet terjeszti. Ez egyesület tagjai egytől-egyig szervezett munkások, akiknek módjukban áll politikai véleményüket az arra illetékes legális politikai szervezetekben kifejezni.”⁷³

A jobboldal tehát kereken megtiltotta a politizálást az egyesületekben. Az ellenzék ebbe nem nyugodott bele. A kommunisták munkáját azonban megnehezítette, hogy — mint általában minden kultúregyesületben — kétfrontos harcot kellett vívniuk. Az ellenzékben lévő egyik frakciónak ugyanis az volt az álláspontja, hogy a kultúregyesületi munka pótol minden másutt végzett politikai munkát. Míg tehát a kom-

⁷¹ A munkáseszperantisták köréből. Egy munkáseszperantista levele. 100 %. 1928/29. II. évf. 4. sz.

⁷² Ugyanott.

⁷³ Per esperanto par la socialismo. 100 %. 1928/29. II. évf. 5. sz.

munisták a jobboldallal szemben az egyesületben végzendő politikai munka szükségességét hangoztatták, ezzel a frakcióval szemben leszögezték, hogy kapcsolatban kell lenni a szakszervezetekkel, elsősorban úgy, hogy minden kultúregyesületi tagnak egyszersmind szakszervezeti tagnak is kell lennie, és munkát kell a szakszervezetekben is végeznie.⁷⁴

Közben a rendőrség is igyekezett végrehajtani a belügyminiszteri utasítást. 1929 elején az államrendészeti osztály sorozatos házkutatásokat tartott a „gyanús” eszperantisták lakásán. A külföldi levelezést és a betiltott sajtótermékeket bűnjelnek tekintve, 11 főt letartóztattak. Közöttük volt az egyesület két választmányi tagja is. Hármuk ellen bűnügyi eljárást indítottak.⁷⁵ A megrettent jobboldali vezetés gyorsan és kiméletlenül igyekezett elhatárolni magát az ellenzéktől. Ezért 100—200-as csoportokat zárt ki az egyesületből.⁷⁶ A számukra különösen veszélyes, kommunisták vezette I. sz. csoportot úgy akarták semlegesíteni, hogy területén, a VIII. kerületben, új csoport létrehozását határozták el. A csoport nevében az egyik vezető tiltakozott, mire azonnal kizárták. A vezetőség fellépett a kizárás ellen, mire az egész vezetőséget kizárták. A csoport szolidaritást vállalt a vezetőségével, ezért az egész csoportot kizárták az egyesületből. A kispesti csoport vezetősége megbélyegezte ezt az eljárást, tehát kizárták őket is, ami természetesen a kispesti csoport felbomlásával járt.⁷⁷

*

Igen nehezen tudta visszaszorítani a jobboldal az MTE harcos ellenzékét is. Az AMSZ felfüggesztése után 1929-ben ennek az egyesületnek az ellenzéke vette át az AMSZ szerepét a kultúr-baloldal összefogása terén. 1929. március 3-án a többi egyesület részvételével az MTE nagyszerű kultúrmatinét rendezett a Városi Színházban. Gergely Sándor mondott bevezetőt. A munkásmozgalom és a munkáskultúrmozgalom együttes céljáról, a kultúrmozgalom felszabadításáról beszélt. Burkolt formában a KMP álláspontját ismertette a 2500 főnyi közönségnek és a 300 főnyi szereplő-gárdának.

A műsor is ebben a szellemben volt összeállítva. A munkások összefogásának és az osztályharcnak a szükségességét szimbolizáló előképek és tornagyakorlatok szerepeltek benne. Nem maradtak ki természetesen a szavalatok és a szavalókórusok sem. Különösen hatásos volt a mozgás és szavalókórusok, valamint az MTE-tornászok közös zárószáma.⁷⁸ Az MTE jobboldali vezetősége távollétével tüntetett.⁷⁹

A jobboldal és az ellenzék egyik nagy összecsapására az 1929 márciusi közgyűlésen került sor. Az ellenzék sikereinek hatására már-már baloldali többségű vezetőséget választottak, de a pártvezetőség képvisel-

⁷⁴ Ugyanott.

⁷⁵ PTI. Arch. A. VI. 20/8.

⁷⁶ Az utak elváltak, aki nincs velünk, az ellenünk van. 100 %. 1929/30. III. évf. 4. sz.

⁷⁷ A munka szent és szent a munkástverő ököl. Proletársport, 1930. január.

⁷⁸ Az MTE ünnepélye. 100 %. 1828/29. II. évf. 4. sz.

⁷⁹ Hogyan hajtották végre árulásukat az MTE-ben. Proletársport, 1930. jan.

letében jelenlevő Gaál Benő fellépésére, új szavazás után, ismét a régi jobboldali többségű vezetőséget választották meg, élén a hirhedt Méder Fülöppel.⁸⁰

Ekkor még nem történtek kizárások. Az egyesület tagsága még közősen és nagy lelkesedéssel készült az 1929 nyári, szabadtéri sportünnepélyre. A rendőrség most már nem engedélyezett utcai felvonulást. Az ünnepély azonban így is nagyon hatásos volt. 1000 sportoló, köztük az osztrák és csehszlovák munkásporolók küldöttsége, mutatta be tudását a zöld gyepen. A nézőtérén 12 000 érdeklődő munkás szorongott. (Ebben az időben csak a legnagyobb futballmérkőzések vonzottak ennyi nézőt.)⁸¹

A jobboldal tovább folyó támadása a tornaszakosztály ellen irányult elsősorban, amelynek vezetése teljes egészében az ellenzék kezében volt. 1929 augusztusától kezdve nem jelenhetett meg a *Munkás-sport* című lap, amelyet ez a szakosztály szerkesztett. Akadályozták a szakosztály oktató-nevelő munkáját is. Ennek ellenére még mindig 150—200 főnyi hallgatója volt az előadásoknak és a szemináriumoknak. Folyt a politikai munka, amely „a felvilágosított ifjúnunkásságot tömegével küldötte a politikai és gazdasági harc területére”.⁸²

A decemberi taggyűlésen az ellenzék hevesen támadta a vezetőséget. A betérjesztett bizalmatlansági indítványt Méder Fülöp szavazásra sem engedte. A közgyűlést követően 11 ellenzéki sportolót kizártak. Megszüntették az oktatást, a szemináriumokat. A tornaszakosztály minden gyűlését, még a vezetőségi üléseket is betiltották. Hogy a tagság ne tiltakozhasson, az egyesület helyiségét egy hétre bezárták.⁸³

A Természetbarátok Turista Egyesületének vezetősége is összehívta 1929. október 9-ére az egyesület ellenzékének visszaszorítását célzó közgyűlést. A baloldal határozott fellépése és kitaró küzdelme ellenére a vezetőség elfogadtatta határozatát. A határozat kötelezte a tagságot a vezetőség feltétlen támogatására, a csoportvezetőknek kötelességükké tette a politizálás megakadályozását az egyesületi helyiségekben, megerősítette a vezetőség régebbi határozatát, amely betiltotta a politikai cikkeket közlő háziújságokat. Intézkedett a határozat arról is, hogy meg kell szüntetni a tornaszakosztályok szervezését. Ezeket ugyanis az ellenzék hozta létre a vezetőség tudta nélkül. Az előadásokat ezúttal mindig be kell jelenteni jóváhagyás végett a vezetőségnek.⁸⁴

Az egyesületi ellenzék nem vetette alá magát a határozatnak, hanem harcot indított ellene. A vezetőség erre a baloldal öt vezetőjét kizárta az egyesületből.⁸⁵ A kommunista vezetés alatt álló VII. kerületi csoport határozatban azonosította magát a kizártakkal és a kultúregyesületek baloldali blokkjával. A vezetőség egyes tagjai a csoport azon-

⁸⁰ Ugyanott.

⁸¹ Sós László: A Munkás Torna Egylet nemzetközi sportünnepélye. 100 %, 1928/29. II. évf. 8. sz.

⁸² Hogyan hajtották végre áruulásukat az MTE-ben. Proletársport. 1930. jan.

⁸³ Ugyanott.

⁸⁴ TTE Vál. jkv. 1929. dec. 9. PTI. Arch. A. VI. 22/30.

⁸⁵ Uo. 1929. dec. 20-i ülés.

nali felfüggesztését javasolták. Kis Jenő, aki a vezetőség tekintélyes tagja, egyben az egyesület ügyésze volt, közvetítő javaslatlalt állott elő. Azt indítványozta, hogy a vezetőség világosítsa fel a VII-es csoport tagjait és próbálja jobb belátásra bírni a csoport vezetőségét. A csoport azonban mindezek ellenére kitarzott eredeti álláspontja mellett. Ezért az egyesület vezetősége a csoport ellen fegyelmi eljárást indított, felfüggesztette annak működését és az ügyet végleges döntés céljából az 1930. évi rendes közgyűlés elé utalta.⁸⁶ Az 1930. március 23-án tartott közgyűlés elrendelte a csoport felosztatását és új csoport szervezését a VII. kerületben. Egyébként ez a közgyűlés új vezetőséget is választott, amelynek elnöke dr. Kiss Jenő lett.⁸⁷

A kultúrmozgalom elleni általános jobboldali támadás természetesen nem hagyta érintetlenül a kommunista ellenzék elméleti irányítóját, a kultúrmozgalom kérdéseivel annyit foglalkozó 100 %-ot sem. Sorozatos támadások után az SZDP jobboldali vezetői döntő lépésre szánták el magukat: 1929 végén kizárták a pártból a lap két szerkesztőjét, Tamás Aladárt és Gergely Sándort.⁸⁸

*

A közgyűlések lezajlása, a vezetőségek újjáválasztása után nyilvánvalóvá vált, hogy a 28-as plénum határozatát nem lehet végrehajtani. Egyetlen kultúrmozgalom meghódítása sem lehetséges. A 100 % le is vonta ezt a következtetést. 1930 elején kijelentette: illuzió az a hit, hogy meg lehetne hódítani valamelyik kultúrmozgalom apparátusát a „szociálfasizmus korszakában”.⁸⁹ Több körülmény okozta azt, hogy a célkitűzés nem valósulhatott meg. Ezeket a körülményeket már a feladat célkitűzésénél sem vette kellő figyelembe a KMP. Közülük legfontosabb a fasiszta hatóságok szívos, kegyetlen üldözése, minden baloldali megmozdulás ellen. Mint láttuk, mindvégig éber figyelemmel kísérte a munkás-kultúrmozgalom életét is, és ahol szükségesnek látta, lecsapott. Az AMSZ-nál és az eszperantistáknál következett ez be elsősorban. Nem véletlen, hogy éppen ezeknél az egyesületeknél avatkozott be nyíltan, ahol az ellenzék talán a legerősebb volt. Közrejátszott persze ebben az is, hogy tárgyi bizonyítékokat könnyebben itt talált (a kiállítás, külföldi sajtótermékek), de legalább ilyen mértékben oka volt a közbelépésnek, hogy az SZDP jobboldali vezetése nem tudott „rendet teremteni” ezekben az egyesületekben. A többi egyesületnél úgy látszott, hogy az SZDP úrrá tud lenni az ellenzék felett.

A célkitűzés meg nem valóságának döntő oka volt a SZDP jobboldali vezetésének elszánt fellépése is. Világossá vált, hogy a KMP lebecsülte az SZDP-nek a kultúrmozgalomok tagjaira való befolyását és ugyanakkor túlbecsülte az SZDP szerveiben lévő demokratikus lehetőségeket. Az SZDP jobboldali vezetői azonban minden eszközt felhasznál-

⁸⁶ Uo. 1930. jan. 13., febr. 3., febr. 10., ülések.

⁸⁷ Uo. 1930. márc. 23.

⁸⁸ Az utak elválnak. (Szerk.) 100 %. 1929/30. III. évf. 3. sz.

⁸⁹ Kézdi Lajos: A munkás kultúrmozgalomok fordulópontja. 100 %. 1929/30. III. évf. 6. sz.

náltak arra, hogy a számukra olyan veszélyesen előretörő kommunista befolyást visszaverjék a kultúregyesületekben. Az egyesületekben meglevő jobboldalra, főleg a jobboldali vezetőkre támaszkodva, maga az országos párt- és szakszervezeti vezetés vette kezébe az akció vezetését. Peyer, Kéthly, Gaál Benő, Pajor stb. társadalmi súlyuk és tekintélyük teljes latbavetésével irányították a támadást. Felrúgták a pártdemokráciát, az egyesületek alapszabályait, nem riadtak vissza erőszakos eszközöktől sem az egyesületek közgyűlésein. Amikor pedig sikerült többekévéb jobboldali vezetést biztosítaniok, hozzáfogtak az ellenzéki tagok kizárásához.

A jobboldal akciójának eszközei között szerepelt az ellenzék megosztása is. Az ellenzék elve nem volt egységes. A kommunistákon és követőiken kívül befolyásuk volt benne a frakciónak, még inkább Kis Jenőéknek. A frakciók éles harcban állottak a kommunistákkal és a velük való szembefordulás miatt gyakran megbontották az ellenzék egységét (pl. az eszperantistáknál). Kis Jenőék csoportja általában együtt működött a kommunista ellenzékkel bizonyos határig, azonban ragaszkodott az egységhez, nem volt hajlandó szakítani a jobboldalakkal.⁹⁰ Döntő pillanatban ezért gyakran cserben hagyták az ellenzékét. (Az eszperantistáknál vagy az MTE közgyűlésén, ahol Gaál Benő fellépése után visszavonták szavazataikat.) Magatartásukra jellemző, hogy amikor megszerezték a TTE vezetését, ők is zártak ki kommunistákat. Kérdés persze, hogy az ellenzék egységes fellépése esetén meg tudta volna-e szerezni egy-egy egyesület vezetését. Az AMSZ példája azt bizonyítja, hogy aligha. Az AMSZ ellenzéke egységes és következetes volt a jobboldal elleni harcban. Az SZDP jobboldali vezetői azonban inkább feladták az egyesületet, minthogy ellenzéki vezetést túrtek volna meg az élen.

Az opportunistá vezetői azonban csalódtak. Nem tudták végrehajtani a kultúregyesületek „megtisztítására” vonatkozó szándékaikat. Az ellenzékét már nem lehetett kiirtani a kultúrmozgalomból. Az folytatta harcát a következő években is.

⁹⁰ Az utak kettéváltak, aki nincs velünk, az ellenünk van. 100%. 1929/30. III. évf. 4. sz.

Лайош Шерфез:

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОМПАРТИИ В ВЕНГРИИ В КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОМ И В СПОРТИВНОМ ДВИЖЕНИИ РАБОЧИХ (1925—1930)

Решения возрождавшегося в 1925 году Конгресса Коммунистической Партии Венгрии уделяли внимание просветительной работе среди народных масс. В ходе осуществления решений нелегальная компартия достигла значительных успехов за 1925—1930 годы. Эти успехи проявились главным образом в сочетании легальной и нелегальной деятельности. Наряду с созданием легальной социалистической венгерской партии трудящихся под руководством коммунистов и левой оппозиции в профсоюзах — самыми значительными явились результаты, достигнутые в культурно-просветительном и спортивном движении рабочих. Коммунисты для создания связей и управления начинавшейся культурной работы создали в 1927 г. газету «100%», которая вышла в свет легально. Газета «100%» вела борьбу против мещанских, правосторонних, социалдемократических и фракционных взглядов, которых объединяло проповедь аполитичного культурно-просветительного движения. Газета «100%» занималась этим вопросом в нескольких статьях и доказала, что культурно-просветительное движение не может быть отделено от политического и экономического движения, что оно должно служить целям классовой борьбы.

Коммунисты создали и первый рабочий хоровой кружок в 1925—26 гг. Под влиянием этого организовались многочисленные хоровые декламации в различных рабочих организациях. Они все действовали под влиянием коммунистов. Хоры, вследствие твердого политического убеждения и своих боевых агитационных программ были очень популярными среди рабочих и успешно избегли опасности авангардизма и формализма.

В конце XIX. века и в начале XX. века организовались и действовали под управлением социалдемократов культурные и спортивные общества, (Эсперанты, антиалкоголисты, члены хорового кружка, спортсмены, туристы) в которых коммунисты достигали значительных успехов, особенно после пленума 1928. г. ВПК. Пленум ставил себе целью завоевание этих обществ. Это была непосильная задача, она не могла полностью осуществиться, не всё-таки были достигнуты больше результаты. В обществах бурно ширилось влияние коммунистов. Осенью 1928. г. левая оппозиция культурно-просветительного движения организовала грандиозную, антиимпериалистическую, антивоенную выставку, которая напала на правостороннее социалдемократическое управление. Это влекло за собой грубое вмешательство полиции и месть правосторонних руководителей Социалдемократической Партии.

Нападение началось статьёй Карла Пейэра, — председателя Совета Профсоюза «Наведём порядок». Очень много рабочих было исключено из культурных и спортивных обществ, даже из Социалдемократической Партии. Полиция арестовала много членов культурного общества.

Несмотря на это, влияние коммунистов не прекратилось в рабочем культурном движении, их работа велась постоянно в этой области более или менее успешно и в 30-ых годах.

L'ACTIVITÉ DU PARTI DES COMMUNISTES EN HONGRIE DANS LE MOUVEMENT CULTUREL ET SPORTIF (1925—1930)

par Lajos Serfözö

Les résolutions du congrès réconstituant le Parti des Communistes en Hongrie en 1925 apportèrent une grande attention au travail à accomplir parmi les ouvriers. Au cours de l'exécution des résolutions prises par le congrès, le parti communiste illégal remporta des succès considérables entre 1925—1930. Sous ce rapport, outre l'établissement du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois, fonctionnant légalement sous la conduite des communistes, ainsi que l'organisation de l'opposition de gauche des syndicats, les résultats obtenus dans le domaine du mouvement culturel et sportif des ouvriers sont les plus importants.

En vue de concentrer et de diriger le travail culturel qui venait de commencer, le périodique „100 %” fut fondé en 1927. Ce périodique entra en lutte contre les vœux petites-bourgeoises, social-démocrates droitières et fractionnelles, qui étaient d'accord pour prêcher un mouvement culturel sans couleur politique. En consacrant plusieurs articles à cette question, le périodique „100 %” démontra que le mouvement culturel était inséparable du mouvement politique et économique, et qu'il devait servir les buts de la lutte de classe. C'étaient les communistes qui avaient créé le premier chœur parlé des ouvriers en 1925—26. A la suite de ce chœur parlé maints chœurs parlés se formèrent dans les différentes organisations ouvrières. Ces chœurs, grâce à leur attitude politique ferme et leur programmes d'agitation combattifs, réussirent à éviter le danger permanent de l'avant-gardisme et du formalisme, et ils étaient fort populaires parmi les ouvriers.

Dans les associations culturelles et sportives, établies vers la fin du XIXe siècle, et au début du XXe siècle, fonctionnant sous une influence social-démocrate (espérantistes, antialcooliques, orphéonistes, touristes) les communistes obtinrent des succès considérables, surtout après la séance plénière du PCH en 1928. La séance plénière avait en vue la conquête de ces associations. Bien que ce fût un objectif exagéré, irréalisable, quand même les résultats furent remarquables. L'influence des communistes s'étendit rapidement dans les associations. En automne 1928, l'opposition de gauche du mouvement culturel organisa une exposition monumentale, antiimpérialiste et antimilitariste, menant une attaque vigoureuse contre les leaders social-démocrates de droite. Ceci entraîna l'intervention brutale de la police fasciste et la vengeance des leaders droitières du Parti social-démocrate. L'attaque commença par l'article de Károly Peyer, président du Conseil des Syndicats („Remottons de l'ordre dans nos rangs!”), Nombre d'ouvriers furent expulsés des associations culturelles et sportives, ainsi que du Parti social-démocrate. En dehors de cela plusieurs adhérents des associations culturelles furent arrêtés par la police.

Cependant, l'influence des communistes n'a pas cessé de se faire sentir dans le mouvement culturel des ouvriers; leur travail se poursuivait invariablement dans ce domaine, avec plus ou moins de succès, dans les années trente également.